

SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA'DA ULUSAL İDEOLOJİNİN OLUŞUMU, DİN ve DİPLOMASİ

Nadim MACİT*

ÖZET

Soğuk Savaş sonrası dönem, felsefi ve siyasi değişime tanıklık eder. Bu değişimin en belirgin özelliği dinin siyasi ve uluslararası ilişkiler alanına taşınmasıdır. SSCB'nin baskı altına aldığı dinin, özelde Rus Ortodoks Kilise'sinin 1990 sonrasında Rus Federasyonu'nun ulusal ideolojik kimliğinin oluşumunda oynadığı rol dikkat çekicidir. Soğuk Savaş sonrası Rusya'da farklı ideolojik eğilimlerin her birisi Rus Ortodoks geleneğine özel anlam yüklemektedir. III. Roma olarak adlandırılan Rus Ortodoks Kilisesi'nin Dışişleri Bakanlığı ile birlikte uluslararası alanda üstlendiği rol ve misyon ideolojik değişimin içeriğini dışa vurmaktadır. Ayrıca SSCB'nin çöküşü sadece bir güç bloğunun dağılımı değil, aynı zamanda ideolojilerin dağılmasıdır. Yeni devlet misyonu arayışında Rus Ortodoks geleneğinin rolünü öne çıkaran Rusya örneği yeniden yapılanma sürecinin mantığını anlama açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Ulusal İdeoloji, Din, Toplumsal Ethos, Üçüncü Roma, Uluslararası İlişkiler, İdeolojik Değişim, Ruhani-Diplomat İttifakı.

ABSTRACT

Post Cold War era witnesses philosophical and political shift. The most prominent characteristic of this shift is pervasion of religion in political arena and international relations. The role of "religion", particularly the Russian Orthodox Church -suppressed by the USSR- in building national ideological identity of Russian Federation after 1990 is remarkable. Each of the ideological approaches emerged in post Cold War era

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Sosyal-Ekonomik ve Siyasi İlişkiler Öğretim Üyesi, Bornova -İZMİR.

Russia, assigns specific meaning to the Russian Orthodox tradition. The active role and mission of the Russian Orthodox Church- be named as "the Third Rome"- in international arena together with The Ministry of Foreign Affairs, reveals the context of ideological shift. Besides, the collapse of the Soviet Union is not dissolution of power blocks but also dissolution of ideologies. Russian case, that highlights role of the Russian Orthodox tradition in establishment of the new state mission, is critically important in understanding logic of restructuring process.

Key words: *Russia, National ideology, Religion, Social Ethos, Diplomacy, Third Rome, International Relations, Ideological Shift, Ecumenical-Diplomatic Coalition*

İdeolojik cepheleşme ve dengeleme mantığına dayanan iki kutuplu dünya sisteminin çöküşü yeni bir dönemin başlangıcıdır. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla başlayan tarihi süreç geleceğin yönünü belirleyen gelişme olmuştur. Son imparatorluğun dağılmasına eşlik eden bu süreç, sadece güç değişimini değil, modern dünya-sisteminin bilgi yapılarının, diğer bir deyişle 'cepheleşmenin iki tarafını oluşturan ideolojilerin (Marksizm / Liberalizm, Muhafazakârlık) değişimine de tanıklık etmektedir.¹ Ne var ki bu tarihi durum, ağırlıklı olarak siyasi güç dağılımı ve siyasi coğrafya düzleminde tartışılmış, dünya kurmanın temel unsurlarından olan kültürel zihniyetler ve inançlar / ideolojik eğilimler önemli ölçüde ihmal edilmiştir. Oysa yaşanan büyük tarihi kırılma ve dönüşüm ideolojik alanda yaşanan krize ve değişime eşlik eden bir sürecin habercisidir.

Modern dünya sisteminin diğer yüzü olan SSCB sisteminin 1991'de çöküşünden sonra dünya gündemine sıcak bir şekilde yeniden taşınan jeo-politik söylemlere *kültürel kimliklerin ve dini inançların* da eklendiğini görüyoruz. Coğrafyanın siyasi diline ilişkin görüşlerin, kültürel kimliklere ve inançlara eklenerek dillendirilmesi *dünya sisteminin* zihni temelinde bir değişimin yaşandığını göstermektedir. 1990'dan sonra dinin uluslararası alana taşınması belirtilen değişimin en somut göstergesidir. Nitekim N. Davis² 1917-1990 arası dönemde askıya alınan Rus Ortodoks Kilisesi'nin, dolayısıyla dinin *Uzun Yürüyüş* sonucunda yeniden siyasetin ve toplumun gündemine girdiğini siyasi aktörlerin değişen politik yüzlerine ve tutumlarına atıf yaparak anlatmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde kilise yetkilileri ve siyasi aktörler 1917-1990 arasını, yani Bolşevik ihtilalinden³ Soğuk Savaş'ın bitimine kadar ki süreci *getto*⁴ sözcülüğüyle tanım-

¹ Bakınız: Wallerstein, **Dünya Sistemleri Analizi**, s.95-116.

² Bakınız: Davis, **A Long Walk To Church**.

³ Başlangıçta Bolşeviklerin tepkisi dine değil, özellikle Ortodoks Kilisesi'ne yönelikti. 23 Ocak 1918 tarihinde devlet otoritesi Devlet ile Kilise'nin birbirinden ayrılması yönündeki kararnamayı yayımladı. Söz konusu kararname Ortodoks Kilisesi'ni devletten ayırıyordu. Artık devlet, kilisenin faaliyetlerine karışmayacaktı, ama buna karşın kilise devlet çatısında sahip olduğu

larlar. Belirtilen süreçte din karşıtı propaganda nedeniyle yıpranan ve etkinliğini yitiren Ortodoksluk ⁵ yeniden devletin ve toplumun gündemine taşınmaya başlanmış, bu durum siyasi ve toplumsal algı değişimini beraberinde getirmiştir. Esasen 1988 tarihinden itibaren söz konusu değişimin din karşıtı ideolojiyi temsil eden kişilerin tavırlarında görülmeye başlandığı ve bunun siyasi anketlere yansdığı bilinmektedir. 'Sovyet Sosyalist Enstitüsü'nün 1989 tarihinde yapmış olduğu bir ankete katılan parti üyelerinin yarısının, inançlı kişilerin de partinin üyesi olabileceğini söylemesi, ardından 1989'un baharında yapılan milletvekili seçiminde farklı bir siyasi tablonun ortaya çıkması ⁶ toplumsal algının ve tutumların değişmeye başladığını göstermektedir. Belirtilen değişimin hızlanmasında elbette ki Batı dünyasının Sovyet yayılmacılığına karşı dini olguya yoğun biçimde başvurmasının, kutsal cephe modeli üretmek⁷ SSCB'ye karşı izlediği din merkezli politikanın önemli bir rol oynadığını da belirtmek gerekmektedir.

haklardan mahrum kalıyordu. Kilise eğitim kurumlarından ayrılıyordu. Üstelik dini kurumlar artık mülk edinemeyecekti. Rusya'nın her tarafında kilise mallarına el kondu. Din adamlarına ve kilise mensuplarına yönelik şiddet ve cinayetler artış göstermeye başladı. Kilise tüm eğitim ve yardım kurumlarını kaybetti. Kararnamenin yayımlanmasından birkaç gün sonra Patrik Tikhon kilise adına yetkililerin düşmanca tavrına karşı tepki gösterdi. Bu durum 1990'a kadar iktidar-kilise arasındaki politik bağlantı biçimlerine göre bazen sert bazen yumuşak, ancak esas tutum değişmeden devam etti. Geniş bilgi için bakınız: Walters, "The Russian Orthodox Church", s.68-69.

⁴ **International Affairs, Religion and Diplomacy**, Vol: 47/4, s.159. Siyasi temsilcilerin ve Kilise yetkililerin kullandığı *Getto / Ghetto* erken dönemlerde Avrupa şehirlerinde Yahudilerin yaşadıkları bölgelere ve caddelere verilen addır. XI. Yüzyıldan itibaren gettolardan bahsedilir. Günümüzde ise azınlık grupların ve mültecilerin ya da fakirlerin yaşadığı kenar semtlere bu ad verilmektedir: Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s.140-141. Bu tanıma göre metinde geçen *Getto* kavramı Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin dini ve dini kurumları sınırlandırması ve kontrol altında tutması karşılığında kullanılmaktadır.

⁵ Bakınız: Kaariainen **Religion In Russia After the Collapse of Communism**.

⁶ Davis, **A Long Walk To Church**, s.14, 217.

⁷ Geniş bilgi için bakınız: Bullitt, **The Great Globe Itself**, s.99-110. 'Soğuk Savaş döneminde üretilen kutsal cephe anlayışı; dinin politik ve stratejik kullanımının sistematik biçimine tanıklık eder. Kutsal cephe stratejisinin en önemli teorisyenlerinden birisi W. C. Bullitt'dir. Geliştirdiği stratejinin özeti şöyledir: SSCB Doğu Avrupa'nın büyük bir kısmını kontrol etmektedir. Orta Avrupa'da askeri gücü zayıf olmasına karşın, bu durum, Batı Avrupa ve İngiltere'yi az da olsa tehdit etmektedir. Bu tehdit eninde sonunda ABD içinde geçerlidir. ABD ve İngiltere aynı dini ve kültürel köklere sahiptir. Enerji havzaları ise Ortadoğu'dadır. Sovyet yayılmasına bir son vermek için dini cephe oluşturmalı ve mücadele bu ortak cephenin konusu olmalıdır. Bu ortak mücadele zemininde ABD'nin öncelikli politikası enerji hatlarını ele geçirmek ve dünya devleti olmanın yolunu açmaktır. Tanrı'dan başka efendi tanımayan biz Amerikalılar birleşelim, diğer milletleri bizimle birlikte hareket etmeye zorlayalım. Bu yolda kullanılacak en meşru manevi silah dindir.' Bu teori çerçevesinde oluşturulan kutsal cephe, mücadele yöntemi ve sonuçları için bakınız: Macit, **İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye**.

SSCB'nin ürettiği politik hâkimiyet etkinliğini yitirince, din karşıtı düşünceyi benimseyen ve topluma yaymaya çalışan çeşitli ideolojik yapılar da etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Bir başka deyişle SSCB'nin dayandığı ideoloji hem şiddetini hem de politik gücünü kaybetmiştir. 1989'da B. Yeltsin'in Vatikan'ı ziyaret etmesinin ardından 1990'da inanç özgürlüğüne ilişkin yasaların çıkarılması, buna ek olarak M. Gorbaçov'un Roma'da Ortodoksluğun devletten ayrılması gerektiğine ilişkin beyanının yasallaşması, her yasal dinî topluluğun kendi yoluna gitme özgürlüğünün⁸ tanınması yeni dönemin hukukî zeminini oluşturmuştur. Bütün bunlar gösteriyor ki değişen dünya ile çok karmaşık duygular içinde yüzleşen Rusya; açıklık politikası⁹ düzleminde yeni bir sürece girmiştir. 1992'de Moskova Kremlin'de çanları çalmaya başlamış, devlet yüzlerce kilise binasını onarmış ve hizmete sunmuştur. Nitekim 1992 Şubat Paris gezisinde B. Yeltsin'in yapmış olduğu açıklama bu bağlamda dikkat çekicidir: Dine çok kıymet veriyoruz. Kilise, ülkemizde kendisini özgür hissediyor. Bir Rus devlet başkanını kilisede ayin yaparken görürseniz bunun propaganda olduğunu düşünmeyin.¹⁰ Elbette ki uzun süredir etkinliğini yitiren kilisenin dünyaya dönük sözü yoktu. Fakat yeni bir tarihi misyona hazırlık yapıldığı kesindi. Diğer bir deyişle uluslararası siyasi ve diplomatik mahfillerde yapılan açıklamalar durum gereğince söylenmiş sözler değildi. Bir ABD gazetecisi yaşanan dini-politik değişimi, 1991 Nisan'ında Patrik Katedral'indeki Paskalya ayinine atıf yaparak şöyle yorumlamaktadır: B. Yeltsin ve başbakan V. Pavlov, üst düzey memurlar arasında bir ölçüde mahcup, kilisenin önünde cesaretle ayakta duruyorlar. Ara sıra Ortodoks ayinlerine tam olarak yabancı olmadıklarını gösterecek şekilde tavır sergiliyorlar.¹¹ Zaten 1991'den sonra yöneticilerin bir kısmı eski inançlarına sadık kalırken bir kısmı dini benimsediklerini açıkça ilan etmişlerdi. Toplumsal yüzlerini değiştiren politikacılar, bürokratlar ve aydınlar artık yeni bir sürecin başladığını söyleyerek tutumlarını değiştirmeye başlamışlardı.

1990 sonrası dünyada Rus Ortodoks kilisesi geniş bir topluluğa ulaşmada yetersiz kalmıştır. Çünkü sistem, hem ateist hem de dini gelgitler aralarında giderek artan bir şekilde ideolojik olarak eylemsizleşen bir insan yığını bırakarak çekilmiştir. İnanç boşluğu yaşayan

⁸ Davis, *A Long Walk To Church*, s.215.

⁹ **Açıklık Politikası:** İç politikada yaşanan gerilimlerin ardından SSCB yönetimine getirilen Mihail Gorbaçov Perestroika (Yenilenme) ve Glasnost (Açıklık) politikalarını uygulama alanına koymuştur. Gorbaçov'a göre yeniden yapılanma ülkenin son şansıydı. Çünkü SSCB ile Batı'nın arası iyice açılmıştı. Japonya ve benzeri ülkeler SSCB'yi geçmişti. Tüm dünyanın bu gerçeği bilmesi Sovyetler Birliği'nin itibarını kaybetmesine neden oluyordu. Artık bu gerçekleri Sovyet halkından gizlemenin bir anlamı yoktu. Gerçekler halka açıkça anlatılmalı ve halk her şeyi bilmeliydi. Bu gerekçe üzerine kurulan açıklık politikası ve yeniden yapılanma sürecine girişle birlikte SSCB'de her şey tartışmaya açılmıştır. Uzun süredir susan toplum her şeyi konuşmaya başlamıştır. Ülke hızla çözülmeye giderken XIX. Özel Parti Konferansı tam anlamıyla bir dönüm noktası olmuştur. Bu konferansta alınan karar özetle şöyledir: Pek çok karmaşık problemle iç içeyiz. Bu problemlerin içerisinde öncelikli olarak yapılması gereken politik sistemi yeniden yapılandırmaktır. Geniş bilgi için bakınız: Gorbaçov, **Yenilenme ve Kadro Politikası**; Brzezinski, **Büyük Çöküş**, s.43-51.

¹⁰ Hill, *The Soviet Union On The Brink*, s.84.

¹¹ Davis, *A Long Walk To Church*, s.214.

bir toplumun yeni bir dalgaya ihtiyacı olduğunu belirten Patrik II. Aleksis 1991'de şu açıklamayı yapıyor: Din karşıtı ideoloji toplumumuza yerleşince insanlarımızın ruhunda bir boşluk şekillendi. Yeni nesil her şeyi unuttu. İnsanlar başka ruhla yaşıyorlardı. Metropoliten Viladamir ise şöyle diyordu: Tüm problemlerin içinde en zor olanı yeniden Hıristiyanlaşmanın gereği olarak kiliseyi Tanrı'nın kilisesi ile buluşturmadır.¹² Bir taraftan kilisenin yıpranması ve sıradan bir araç haline getirilmesi, diğer taraftan da özgürlük ve demokrasi talepleri altında aşırı liberalleşen toplum, Rus devletinin ruhani alanda sürdürdüğü faaliyetleri sınırlandırmıştı. Daha önce ayin yönetme sorunu yaşayan papazlar, şimdi bir takım sosyal olaylar içinde bulunmaya ve aktif rol üstlenmeye başlamışlardır. Bu vaziyet alma tarzı hızlı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Çünkü Rus Ortodoks geleneği toplumun milletten, tarihten, kimlikten anladığı şeydir. Hatta bir fert dindar olmazsa bile kültürel olarak kendini bu anlayışın önemli bir parçası görür.¹³ Bu kültürel bilincin kökenini Ortodoksluğun teorik temelinde aramak gerekmektedir: Bizans devlet geleneğinde *Sezaro-Papizm*¹⁴ anlayışı din-devlet bütünleşmesini bir inanç haline getirmiştir. Bu nedenle Ortodoks kilisesi akıbetini devletin akıbetine bağladığı için devlete karşı olan her tepkiyi kiliseye karşı, kiliseye karşı olan her tepkiyi de devlete karşı olarak görür.¹⁵

Birçok resmi kuruluşta Ortodoks ibadetlerin yerine getirilmesi, ikonların asılması gibi dini faaliyetlerin yanı sıra, devlet törenlerinde Ortodoks geleneklerinin gerçekleştirilmesi, devlet televizyonu kanallarında sadece Ortodoks ibadetlerin yayımlanması gibi gelişmeler Ortodoksluğun Rus milli kimliğinin parçası yapılmak istendiğinin gösteren sosyo-politik verilerdir. Ordu ve güvenlik birimleri arasında en popüler konulardan birisinin Ortodoksluk olduğu, askeri birliklerin Ortodoks papazların katıldığı toplantılarla kutsanması¹⁶ Soğuk Savaş sonrası süreçte yaşanan ideolojik değişimin dilini ve mantığını açığa çıkartmaktadır. Siyasi bunalımın ve ardından çöküşün yaşandığı Rusya'da geleneği canlandırmanın ve dine başvurunun daha özel anlam taşıdığı dikkate alınırca değişen siyasi söylemin sosyopsikolojik nedenleri tam olarak anlaşılabilir.

I. Ulusal İdeolojinin Oluşumu ve Din

Büyük çöküş olarak adlandırılan bir ortamda zihni ve siyasi anlam haritasının karışması doğaldır. Böyle bir ortam *tutarlı fikirler kümesinin* dağılmasına tanıklık eder. Her imparatorluğun dağılma / çöküş sürecinde tarihi ufkun etkinlik alanına göre farklılık arz eden

¹² Davis, *A Long Walk To Church*, s.222.

¹³ Davis, *A Long Walk To Church*, s.223.

¹⁴ **Sezaro-Papizm**: Ruhban sınıfının ve siyasi otoritenin aynı kaynaktan geldiği inancına dayalı olarak devlet-kilise özdeşleşmesine verilen isimdir. Bu anlayışa bağlı olarak iktidar için hiçbir şey ruhban sınıfının şerefi ve itibarından önemli değildir. Aksi durumda aynı hükme tabidir. Çünkü kilise ve devlet aynıdır. Macit, *İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye*, s.87-88.

¹⁵ Bakınız: Paraskevas - Reinstein, *The Eastern Orthodox Church*, s.20-21; Meerson, "The Doctrinal Foundation of Orthodoxy", s.57.

¹⁶ Somuncuoğlu, "Roma Katolik Kilisesi ve Fener Rum Patrikhanesi", s.61.

söylemler ve kurtuluş modelleri ortaya çıkar ve bu söylemler ve modeller milli bir ideolojinin oluşmasında rol oynar. SSCB'nin çöküşüyle birlikte toplumsal alanda son derece yaygın politik söylemlerin ve modellerin elenerek ağırlıklı olarak ortak bir bakış açısına dönüşmesi ve topluma tutarlı bir hareket yöntemi telkin etmesi söylemden ideolojiye¹⁷ geçiş sürecinin oluştuğunu gösterir.

Yaşanan krizi, ortaya çıkan problemleri aşma ve değişimle nasıl uğraşılması gerektiği, bununla uğraşırken en iyi kimin öncülük edeceğine dair rakip uzun dönemli stratejileri olan politik grupların söylemleri, yeni ulusal ideolojinin oluşumunu sağlayan *fikri potansiyel* olarak tanımlanabilir. İlk fikri ve siyasi çıkışların söylem düzeyinde seyretmesi gayet doğaldır, çünkü dünya güç denkleminde önemli rol oynayan SSCB'nin dağılması yerleşmiş fikri ve siyasi zihniyetin dağılması anlamına gelir. Dolayısıyla Rusya'nın yaşadığı kriz, sadece sistem içinde ortaya çıkan sorunları tespit etme ve bunları gidermeyle sınırlı değildir. Tarihi sistemi aşarak ötesine geçtiği için yaşanan değişimi doğru anlayan ve buna göre yeniden yapılanmayı sağlayacak felsefi ve siyasi bir model arayışları öne çıkmıştır. Belirtilen arayışın *Batıcılık, Gelenekçilik, Avrasyacılık* gibi söylemlere eşlik ettiği söylenebilir. 'Söylenebilir kaydında' her ne kadar ağırlıklı olarak üç söylem söz konusu olsa da bunların arasında bir geçişimliliğe ve pragmatist tutumlara eşlik eden belirsizliğin devam ettiği söylenebilir.

SSCB'nin çöküşü batılı siyaset bilimciler tarafından liberalizmin zaferi olarak okunmuştur. Bunun en çarpıcı örneği tarihin sonu ve son insan tezidir. Tarihin sonu; batılı değerlerin eşsizliğini ilan ederek politik ve ekonomik değerlerin nihai sınırlarına ulaştığı düşüncesine dayanır. Liberal demokrasinin meşruluğu üzerine dünya çapında dikkate değer bir uzlaşmanın gerçekleştiği ve aynı zamanda modern düşüncenin içinden üretilmiş ideolojilerin ve rakip egemenlik biçimlerinin liberal demokrasiye yenik düştüğü görüşü bu anlayışın omurgasını oluşturur. "Liberal demokrasi muhtemelen insanlığın ideolojik evriminin son noktasını ve nihai insani hükümet biçimini temsil eder"¹⁸ hükmü batılı değerlerin mutlak üstünlüğüne yapılan bir göndermedir. Tarihin sonu ve son insan anlayışına göre *liberal demokrasi tarihin sonudur*. Çünkü önceki hükümet biçimleri, sonunda kendi çöküşlerine yol açan büyük eksikliklere ve akıl dışı özelliklere sahipken, liberal demokrasi çarpıcı bir şekilde bu tür temel iç çelişkilerden uzaktır.¹⁹

¹⁷ Söylem / İdeoloji kavramları, ikisi arasındaki fark, özellikle ideoloji kavramının kullanımı için bakınız: Dijk, "Söylem ve İdeoloji", s.15-109.

¹⁸ Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, s.7.

¹⁹ Tarihin sonu tezi üzerine oturtulan ve liberalizmi kutsayan bu anlayış birçok siyaset bilimci ve düşünür tarafından eleştirilmiştir. Aleksandr Solzhenitsyn belirtilen görüşü bir masal olarak adlandırmakta ve şu yorumu yapmaktadır: Bu masal, tarihin sonuna mutlu varış, tam demokratik sevincin taşan zafer duygusuydu. Sözüm ona nihai küresel düzenleyemeye artık ulaşılmıştı. Oysa çok daha farklı, çok yeni, belki de çok sert bir başka şeyin gelmekte olduğunu hepimiz görüyor ve seziyoruz. Solzhenitsyn, "Yirmi Birinci Yüzyıl Şafağından Önceki Gecenin Düşünceleri", s.24. Bu çerçevede yöneltilen diğer bir eleştiri daha dikkat çekicidir. Bu eleştiriye göre Liberalizm ve Marksizm modern dünya sisteminin iki yüzüdür. Bunlardan birisi olmadan modern dünya sisteminden bahsedilemez. Dolayısıyla bu bir zafer değil, krizdir. Çünkü modern

SSCB'nin çöküşünün ardından Batıcı politik söylemin ortaya çıkması tarihi ufkun etkinlik alanıyla doğrudan bağlantılıdır. Söz konusu sistemin dayandığı ideolojinin / sosyalizmin akıl dışı özellikler içerdiği ve bünyesinde iç çelişkileri barındırdığı için çöktüğü ve bunu aşmak için liberal sisteme geçmenin gerekli olduğu görüşü Batı dünyası tarafından sürekli olarak telkin edilmiştir. Bu yönde zihin yönlendirme faaliyetinin bütün araçlarını sonuna kadar kullanmıştır. Dolayısıyla dağılmaya giden süreçte ve sonrasında Rusya'nın bir batı devleti olduğu ve krizi aşmanın sadece AB'ye uyum sağlamakla gerçekleşebileceği fikri²⁰ ulusal ideolojiyi oluşturmaya yönelik arzunun ilk adımı olarak ortaya çıkmıştır. Batıcı söylemin öncelikli olarak dile getirilmesi belirtilen *üstünlük algısının* bir uzantısı olarak M. Gorbaçov'un uyguladığı açıklık ve yeniden yapılandırma politikasında görülmektedir. Ona göre yaşanan kurumsal ve toplumsal katmanların her alanına nüfuz eden kriz, otoriter değerlendirme ve görüşlerin yalnızca yorumlanabilecek dokunulmaz doğrular sayıldığı *somut tarihsel dönemden* kaynaklanmaktadır.²¹ Sorunun somut tarihsel dönemden kaynaklandığı fikri ve liberalizmin zafer ilanı krizi aşmanın adresi olarak *batı modelini* göstermeye yetmiştir.

Yenilenme ve açıklık politikasını belirleyen anahtar kavramlar çözümlendiğinde M. Gorbaçov'un Sovyet Sistemi'nin itibarını yitirdiği tespitine bağlı olarak yeni bir modeli üstü örtük biçimde önerdiği görülmektedir: 'Her türlü skolâstik teorilerin üretilmesi desteklenirken, eskimiş yöntemler kullanılmaya devam edilirken çok verimli ve etkili ekonomi modellerinin haksız yere reddedilmesi' sosyalist ideolojinin etkisini zayıflatmaktadır. Yenilenme politikasını aynı ideolojik temel üzerine kurmak istediğini gösteren temaları özenle vurguladığı halde, 'ekonominin tüm dallarında tamamen kâr-zarar sorumluluğu ilkelerine geçmek, emeğin ve üretimin örgütlenmesinde yeni biçimleri kullanmak, bireylerin canlı yaratıcılığına geçmek, inisiyatifi ve özel örgütlenme biçimlerini teşvik etmek ve benzeri öneriler'²² sistemin sınırlarını aşan farklı bir içeriğe sahiptirler. Durumu tespitiye yönelik olarak yapılan çıkarımlar ile yapılması gerekenlere dönük hedefler arasında sosyolojik mesafenin varlığı dikkat çekmektedir. Bu mesafeden dolayı yenilenme politikası işleyen yapının ürettiği *kurumsal bürokratik otoriterliği* aşamamıştır. Nitekim 1989'da Almanya'da yaptığı konuşmada 'SSCB Berlin duvarını ortadan kaldırırsa o zaman onun barış niyetlerine inanırız' telkinine 'gerçek şu ki her savaş sonrasında Batı'nın sınırlarını değiştirme girişiminde uluslararası durum daha da kötüleşmiştir' şeklinde verdiği cevapla, belirtilen konuşmadan dört hafta sonra Berlin Duvarı'nın yıkılması, on ay içinde Almanya'nın NATO'nun bir parçası olarak birleşmesine razı olması, 1990'da Baltık Cumhuriyetlerinin ayrılmasıyla Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinin başlaması²³ arasındaki tezat iki durum arasında *epistemik ve politik çatlağın* çok derin olduğunu göstermektedir.

dünya sistemi diğer parçasını kaybetmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi*.

²⁰ Hekimoğlu, **Rusya'nın Dış Politikası**, s.254.

²¹ Gorbaçov, **Yenilenme ve Kadro Politikası**, s.12.

²² Gorbaçov, **Yenilenme ve Kadro Politikası**, s.13-14.

²³ Onay, **Rus Stratejisinin Mimarları**, s.177-178.

Belirtilen gelişmelerin yol açtığı sosyo-politik çatallanma nedeniyle Gorbaçov'a karşı bir darbe girişiminde bulunuldu. Hem açıklık ve yeniden yapılandırma politikasını destekleyen hem de yapısal değişimin ürettiği naif durumdan yararlanan Boris Yeltsin darbe denemesine karşı cesurca tavır koydu. İdeolojik belirsizliğin ve siyasi bunalımın derinleştiği bir ortamda Rusya Federasyonu'nun ilk devlet Başkanı B. Yeltsin oldu. Batı modelini esas alan B. Yeltsin 'ABD'nin iki yüz yıllık demokrasi tecrübesini göz ardı edemeyiz'²⁴ diyerek uygulanan politikaları sürdürme kararlığında olduğunu ilan etti. Bu ideolojik eğilimin dayandığı fikri ve siyasi gerekçeleri şu şekilde sıralamak mümkündür: (a) Rusya demokrasi, piyasa ekonomisi ve insan hakları gibi değerlerin hayata geçirilmesinde Batı'dan farklı düşünmektedir. (b) SSCB'nin çöküşünün en önemli nedenlerinden birisi çatışmacı dış politikadır, bu politikadan vazgeçmek gerekmektedir. (c) Dağılmanın ardından ortaya çıkan fiili durum etnik çatışmayı tahrik etmeye, dolayısıyla toplumu militarist eğilimlere sürükleyecek niteliktedir. Bu güvenlik sorunlarını aşmak ancak AB modeliyle mümkündür. (d) İdeolojik ve siyasi müttefik olarak zengin ve müreffeh ülkelerle işbirliğine girerek Rusya'nın siyasi, ekonomik ve manevi dirilişi sağlanabilir. (e) Batılılaşma, Rusya'nın hayati çıkarları için ABD ile süper devlet olma yarışını terk etmesinin fikri ve siyasi temelini oluşturabilir. Bu durum, ideolojiden arınmış, silahsızlanma çerçevesinde ekonomisi gelişmiş istikrarlı siyasi ve sosyal modele dönüşmenin imkânını sağlayarak Batı'nın eşit haklara sahip ortağı haline gelmesinin yolunu açacaktır.²⁵ Belirtilen hususların tümünü gerçekleştirmek için Rusya Federasyonu siyasi ve ekonomik, güvenlik kuruluşlarının tümüne üye olmalı ve mevcut sorunları aşmanın yolunu bu siyasi ve kurumsal tecrübeye aramalıdır.

Yukarıdaki gerekçelere yaslanarak demokratikleşme ve pazar ekonomisine geçiş yönünde ve özellikle daha önce ABD ile yaşanan sorunları aşma noktasında önemli adımlar atılmıştır. Fakat batının etkisine ve algılayışına dayanan bu ideolojik çözümleme ve buna gerekçe yapılan talepler bekleneni karşılamada yetersiz kalmıştır. Krizi derinleştiren ve toplumun zihni haritasını çatallandıran bu ideolojik eğilim ağır eleştirilere ve tanımlamalara konu olmuştur. Dolayısıyla Batıcılık, radikal bir seçim olarak kalmıştır, çünkü batıcı kesimin *AB ülkeleriyle eşit haklara sahip ortak olma* görüşleri askıda kalmıştır. Ayrıca Rus toplumunun her şeyin çözümünü siyasi otoriteden ve liderden bekleme eğilimi, serbest girişimi engelleyen ideolojik etütten geçmiş olması devletle-toplum arasındaki mesafeyi açmıştır. Bu durum, pazar ekonomisi adı altında batı dünyası ile bağlantılı olan seçkin bir zümrenin ekonomik kaynakları ele geçirmelerine uygun ortam hazırlamıştır. Üstelik Batılı güçler Rusya'nın içine düştüğü durumdan ve izlediği batıcı politikalarından yararlanarak SSCB'den kopan ve etkisi altında olan bütün coğrafyada politik, ekonomik ve askeri yayılma alanını genişleten politikalar uygulamışlardır. Belirtilen gelişmeler nedeniyle kısa zamanda batıcı ideolojik eğilim, Rusya'yı, ABD'nin küçük bir müttefikine haline getirmekle suçlanmıştır.²⁶ Çünkü Rusya tarih boyunca kendisini evrensel misyonu temsil eden bir güç olarak görmüş ve bu misyonun bir tarafına tarihi tecrübeyi, diğer tarafına ise kültürün ve milli hayatın sacayakla-

²⁴ Kamalov, **Putin Dönemi Rus Dış Politikası**, s.4.

²⁵ Hekimoğlu, **Rusya'nın Dış Politikası**, s.254-255; Onay, **Rus Stratejisinin Mimarları**, s.186.

²⁶ Kamalov, **Putin Dönemi Rus Dış Politikası**, s.4.

rından birisi olarak gördüğü kiliseyi / Ortodoks geleneği yerleştirmiştir. Dolayısıyla farklı bir toplumsal bilinci paylaşan ve toplumun çıkarını önceleyen *kültürel ve siyasi akıl* başka bir gücün parçası olmayı kabul etmemiştir. '1991-1995 yıllarında yapılan iki kamuoyu araştırması sonuçlarında görülen farklılık, toplumun batıcı ideolojik eğilimden desteğin kestiğini göstermektedir. 1991'de Rusların % 34'ü yabancı sermayeye karşı olduğu halde 1995 yılında % 59'a yükselmiştir. Yine aynı tarihler arasında ABD'nin Rusya'nın zayıflığını kendi avantajına kullanacağına inanların sayısı % 51'den % 71'e çıkmıştır.²⁷

Farklı güç bloklarının ve iç gerilimlerin arasında sıkışan Batıcı ideolojik eğilim, siyasi ve diplomatik alanda uyumsuz, birbiriyle çelişen tavırlar sergilemeye başlamıştır. B. Yeltsin'in tutarsız ve söylediğinin aksini yapan bir siyasi aktör olduğu yönündeki tanımlamalar, hem tarihi ve kültürel farklılığın hem de ABD'nin küreselleşme ideolojisinin ürettiği çatalanmanın sonucudur. Uygulanan politikanın iç istikrarsızlığı artırması nedeniyle 1993'ün sonundan itibaren *geleneksel imparatorluk stratejisine* geri dönüşü telkin eden milliyetçi görüşlerin yükselişe geçtiği görülmektedir. İki güç cephesi arasında sıkışan iktidar varlığını sürdürmek için siyasi hile ve baskılara yönelmiş ve oligarklar²⁸ ile yaptığı işbirliği mafya ekonomisinin devletin kurumlarından toplumsal katmanlara sıçrayarak derinleşmesine yol açmıştır. A. Solzhenitsyn'ın yapmış olduğu tespit bu noktada son derece uyarıcıdır: Eskiden SSCB olan yerde yetmiş yıl boyunca akıl durdurucu baskıların sürmesinden sonra birdenbire, apaçık, kontrolsüz bir hareket özgürlüğü geldi. Bu olay salt bir yoksulluk ortamı içinde ortaya çıktığından dolayı pek çok kişi, insan davranışlarının en kötü özelliklerini benimseyerek bir utanmazlık yoluna sürüklenmiştir.²⁹ İfade edildiği üzere siyasi ve ekonomik bunalmı üreten ilişkiler düzeneğine ve yoksulluğa *küresel sermayenin aktörleri* de eklenince meşruiyet sınırlarını aşan gelişmeler, sıkça değiştirilen liberal eğilimli politikacılar tarafından önlenememiştir.

Siyasi ve kurumsal krizin ötesinde insanlar arasındaki yatay bağlantıları koparan bu durum, sosyal avantajların ölçsüz kullanımı, batılı devletlerin yayılma politikaları ve buna ek olarak etki odaklı batı merkezli sivil toplum kuruluşlarının³⁰ faaliyetleri *istikrarın hayali*

²⁷ Dağı, "Rusya'nın Güvenlik Politikası ve Türkiye", s.155.

²⁸ Oligark: Post-Sovyet döneminde siyasi iktidarla yakınlık kurarak menfaat oluşturmaya çalışan gruplar için kullanılmaktadır. Rusya Federasyon'un piyasa ekonomisi ve özelleştirme siyasetini yürüttüğü ilk yıllarında devletten ucuz fiyatlarla çok sayıda büyük iş yerleri, tesis ve fabrikaları satan alan bir kısım insanlar, daha sonra Rusya siyasetinde oligarklar olarak adlandırılmışlardır. Bu oligarklar özellikle doğal kaynaklar sektöründe daha çok yer tutmuşlardır. Devlet fonlarına girerek büyük hisseler elde etmişlerdir.

²⁹ Solzhenitsyn, "Yirmi Birinci Yüzyıl Şafağından Önceki Gecenin Düşünceleri", s.16.

³⁰ Dolaylı tutumun aracı olarak faaliyet gösteren bazı sivil toplum kuruluşları / örgütler şunlardır: Freedom House (Özgürlükler Evi), The International Republican Institute (Uluslar arası Cumhuriyetçi Enstitü / IRI), The National Demokratik Institute (Ulusal Demokrat Enstitü / NDI), The National Endowment For Democracy (Demokrasi İçin Ulusal Bağış / NED). Bunlar ve benzeri örgütlerin çalışma yöntemi maddi yanlısı muhalif hareketlere, gençlik gruplarına destek vermektir. Demokrasiyi ve özgürlükleri geliştirme adına batı yanlısı adayları destekle-

sayesinde maskelenmiş olsa da bu kısa zamanda siyasi ve toplumsal tepkiye neden olmuştur. 1996 Ocak ayında Yevgeniy Primakov'un Dışişleri Bakanlığı'na atanması bu tepkiyi düşürmeye yöneliktir. Fakat bu gelişme aynı zamanda batıcı söylemin ve sürdürülen dış politikanın iç bünyede çatallandığını gösteren önemli bir veridir. Belirtilen çatallanmayı Y. Primakov'un açıklamaları net olarak ortaya koymaktadır: Hiçbir gereklilik yokken askeri bir ittifakın Rus sınırlarına çok yaklaşması sebebiyle NATO'nun genişlemesine eskiden beri tamamen olumsuz yaklaşan Moskova, her şeye rağmen NATO ile olan ilişkilerinde 1997 kurucu sözleşmenin imzalanmasından sonra adım atmıştır. Konsey toplantısında Rusya'nın da aralarında bulunduğu 20 üyenin tümünün oylarıyla uluslararası terörizm dâhil yeni nesil olarak adlandırılan tehditlerin yansımalarına karşı birlikte hareket edilmesi konusunda karar çıkartılmıştır. Ancak ABD'nin tek taraflı kontrol edilmeyen çözümlere geçişi Rusya'ya ciddi politik zararlar vermeye başlamıştır.³¹ Dolayısıyla NATO'nun genişlemesinin Rusya için yeni bir jeo-politik durum üreteceği yönündeki tespit Rusya'yı çevre ülkelerle sıkı bağlar kurmaya itmiş³² ve bu durum batıcı politik söylemde kırılmanın başlangıcı olmuştur.

Rusya'nın kendine özgü bir tarihi misyonu ve imparatorluk geleneği olduğunu vurgulayan milliyetçi ideolojik eğilim, Batı'nın dost olabileceği görüşünü reddederek gelenekçi yaklaşımı öne çıkartmaya başlamıştır. Bu ideolojik eğilime göre Batı medeniyeti yedi yüz yıl boyunca nihai hedef olarak Rusya'yı çökertme ve yok etme siyasetini sürdürmüştür. Tarihi olayları ve son dönemdeki gelişmeleri hatırlatan Marksistler ve Slav milliyetçileri 'ABD'nin Rusya'yı İslâm dünyası ile uzun ve tüketici bir savaşın içine çekerek her iki karşıt kampı istila etmek ve kaynaklarına el koymak'³³ istediğini ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle Batı ile işbirliği içine girmek yerine Rusya'nın kendi iç dinamiklerine dönerek tarihi misyonuna uygun davranması gerektiğini³⁴ İvan İlin'in (1882-1954) çok çarpıcı bir metnine atıf yaparak dile getirmişlerdir: 'Rusya'da olup biten tüm olayların ve Rusya'nın böylesine bir çöküş ve dağılışa geçişinin ardında kötü niyetli, hain dünya kuvvetlerinin destek ve yönlendirmesi mevcuttur. Bu kuvvetlerin hedefi Rusya'yı parçalamak ve zayıflatmaktır. Dış kuvvetler başarılı olurlarsa, Rusya en az 20 küçük devlete bölünecek ve bu devletçikler de birbirleriyle düşmanca ilişkiler içine düşeceklerdir. Böylece Rus toprakları üstündeki tabii kaynaklardan

mek ve medya kanalıyla toplumsal algıya uygun lider imajı oluşturmaktır. Bakınız: Mark MacKinnon, **Renkli Devrimlerin Sırrı: Yeni Soğuk Savaş**, s.9-10.

³¹ Primakov, **11 Eylül ve Irak'a Müdahale Sonrası Dünya**, s.98-99.

³² Bakınız: Mark MacKinnon, **Renkli Devrimlerin Sırrı: Yeni Soğuk Savaş**.

³³ Rusya çok yönlü dış politika izlerken bir taraftan ABD'nin Rusya'yı İslâm dünyası ile bitmez bir savaşın içine çektiğini ileri sürmekte, diğer taraftan 11 Eylül hadisesinden sonra ABD'nin terörle mücadele etme yönünde belirlediği köktendinci hareketlere yönelik politikasından yararlanarak durumu Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini manipüle etme aracı olarak kullanmaktadır. Her ne kadar Y. Primakov İslâm'ı bu şekilde nitelendirmenin sorunlu olduğunu ve bu algının amaçlı olarak üretildiğini söylese de fiili durum terörle mücadelenin çıkar ilişkisine göre tanımlandığı üzerinde tartışılmayacak kadar somut bir durumdur. Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Primakov, **11 Eylül ve Irak'a Müdahale Sonrası Dünya**.

³⁴ Naumov - Slonov, "Rossiski İstoriçeskii Tıp Upravleniya-Zapad ili Vostok?", s.30. Aktaran Hekimoğlu, **Rus Stratejisinin Mimarları**, s.257.

bu dış odaklara ödünler verilecek ve büyük ticaret yolları da bu dış kuvvetlerin elerine geçecektir.³⁵ Çok önceden yapılan bu jeo-politik çözümlemenin yaşanan duruma uygunluğu tepkiye tarihi bir boyut katmıştır.

İmparatorluk ideolojisine dönüşü savunan bu gelenekçi eğilim, Çarlık ve Sovyet dönemine dönüş noktasında ayrılmaktadır. Ancak temel yaklaşım olarak milliyetçi eğilim, Rusya'nın kaybettiği *merkezi bölge ve imparatorluk misyonunu* krizi aşmanın yolu olarak görmektedir. Kendi tarihi misyonunu canlı tutarak, gerekirse güç kullanarak bir BDT birliğinin oluşmasını savunan bu eğilim, Soğuk Savaş döneminin ideolojik cepheleşme mantığını yansıtan bir bakış açısıyla silahsızlanma politikasına ve batılı siyasi değerlere karşı çıkmakta ve bunun aksini savunanları hainlikle suçlamaktadırlar. Kökleri 1870'lere kadar uzanan Pan-Slavizm akımını söyleminin esası yapan Rus milliyetçiliği, uluslararası ilişkilerde Slav olmayanları asimile etme ve her durumda devletçiliği öne çıkarma esasına dayanmaktadır. Rus milliyetçileri 'Rusya'nın batılı devletlerden yardım koparmaya çalışan bir rolle siyasetini belirlemesinin onur kırıcı olduğunu'³⁶ sıkça dile getirmekte ve Rusya'nın tarihi geleneğine dayanarak tek başına büyük imparatorluğu yeniden kurulacağına inanmaktadırlar.

1990 sonrası Batıcı ideolojik eğilimin yetersiz ve bağımlı politikalarına yönelik olarak gelişen toplumsal tepkiyi kullanan milliyetçi eğilim belli ölçüde taraftar kazanmasına karşın sıra dışı bir siyasi dili temsil ettiği anlaşılmaktadır. Rus milliyetçiliği, her ne kadar yaşanan krizlere karşı duyarlı olma ve dillendirme açısından katkı sağlasa da, dağılan ve kendi geleceğini AB ve ABD ile ilişkilerinde bulan ülkeleri yeniden bir araya toplamanın tarihi ve rasyonel şartlarının mevcut olmadığı açıktır. Evrensel misyonu baskı yoluyla gerçekleştirmek ise ikna edici bir güce ihtiyaç duyar. Dünya güçleri arasında ekonomik, teknolojik ve politik düzlemde öne çıkmayan ve küresel oyuncuların çıkarlarını bağımlı hale getiremeyen bir devletin çevre ülkelerle yeni bir ittifak oluşturması zordur. Şu an itibarıyla Rusya belirtilen imkânlardan yoksundur. Dolayısıyla milliyetçi söylemin yaşanmış tarihi hatırlatarak hedefini gerçekleştirmeye çağrısı nesnel politik durumun değil, inancın konusu olabilir.

İdeolojik misyonun oluşumunda Rus milliyetçiliğinin önemine işaret eden A. Dugin, dar etnik anlamdaki bir milliyetçiliğin uzun dönemde hem millet hem de gelecekteki imparatorluk için çok korkunç sonuçlara neden olabileceğini belirterek, bir siyasi çözüm olarak milliyetçiliğin öne çıkarılması gerektiğini şu esaslara bağlı olarak geçerli görür: (a) Milliyetçilik, devletçilik değil, halkçılık ve Rus Ortodoksluğu gibi kategorilere özel vurgunun yapılabacağı etnik-kültürel terminolojiyi kullanmalıdır. Bu milliyetçilik yeni bir anlama sahip olmalı ve tarihi olarak kendini tüketmiş türlerin doğrudan ihyasına yönelmiş tüm girişimlerden kaçınmalıdır. (b) Rusların dindarlaşması ve bütün kültürel kurumların, örgütsel-idari anlamda değil, entelektüel-ahlaki planda bir kilisenin devamına dönüşmesi anlamına gelmelidir. (c) Rus halkına mensup olma olgusu, bir seçilmişlik, inanılmaz bir yaşam lüksü olarak değil, antropolojik bir meziyet olarak yaşanmalıdır. (d) Milliyetçilik salt bir söylem biçimi olmaktan çıkarılmalı, kuşatıcı ve birleştirici bir ideoloji olmalı, jeo-politik ve stratejik açıdan

³⁵ Ivan Aleksandroviç Ilin, *Sovetskaya Rossia*, (25 August 1991), Akt: Onay, **Rus Stratejisinin Mimarları**, s.189.

³⁶ Bakınız: MacKinnon, **Renkli Devrimlerin Sırrı: Yeni Soğuk Savaş**.

yekpare olan, ama içyapısında farklılaşan bir kıtasal imparatorluk çerçevesinde birlikte yaşamak için komşu halklardan hiçbirisi kendisini Rus milleti tarafından aşağılanmış ve bastırılmış görmemelidir.³⁷ Milliyetçiliğin Rus tarihi ve siyasi geleceği için önemli görülmesi, fakat bu söylemin siyasi ve jeo-politik bütünlüğü sağlayan bir içerikte olmasını isteyen siyasi ve ruhani temsilcilerin hedefinde Avrasyacı yaklaşımın tasarladığı Yeni İmparatorluk idealinin olduğu anlaşılmaktadır.

Hem milliyetçi kanadın hem de her iki ideolojik yaklaşımın temalarını kullanmakla birlikte farklı bir söylemi benimseyen Avrasyacı yaklaşım: Yeni imparatorluk projesini savunur. Avrasyacı akımın tarihi kökleri 1920'lere kadar gider. Birçok tarihçi ve siyaset bilimci tarafından temellendirilen bu görüş, Rusya'nın ne Batı'ya ne de Asya'ya bağlı olmaksızın, iki kıtanın sorunlarıyla eşit derecede ilgilenen kıtasal güç bir güç olduğu fikrine dayanmaktadır. Belirtilen ideolojik bakışa göre yeniden yapılanma eğer Avrupa'dan taşınan reçetelerle veya yabancı güçlerin etkisiyle yapılırsa sonuç vermeyeceği gibi, yıkıcı da olabilir. Batıcılık ve Rus milliyetçiliğinden farklılık gösteren Avrasyacılık; Rusların doğu ve batı medeniyetinden farklı, ancak teknolojik, diplomatik ve politik ilişkiler içinde olmayı temel alan bir millet ve devlet görüşüne dayanmaktadır. Avrasyacı yaklaşıma göre Rusya; Ari Slav kültürünün, Türk göçebeliğinin ve Ortodoks geleneklerinin bir sentezidir. SSCB döneminde Avrasyacı görüşün en önemli temsilcisi Lev Nikolayeviç Gumilov'dur. Günümüz Rusya'sında ise A. Dugin gibi belirtilen ideolojik eğilimi benimseyen ve dile getiren birçok aydın, siyaset bilimci bulunmaktadır.

Avrasyacı yaklaşıma göre *bölgesel güç* tanımı Rusya'nın tarihi gerçekliğini ve misyonunu ifade etmeye yetmez. Bu eğilimin ana fikri kıtasal hâkimiyeti elinde tutan / evrensel misyonu üstlenmiş bir devlet fikri Rusya'nın gerçek misyonunu tanımlar. Pek çok farklı çizgiyi içinde barındıran ve çözüm önerilerinde birbirinden ayrılan fikri damarlar söz konusu olmakla birlikte belirtilen ideolojik yaklaşımın ana esaslarını şu şekilde sıralamak mümkündür: (a) Rusya özel misyona sahiptir. Avrupa-Asya kıtası arasında yer almaktadır. Üçüncü Roma olma güdüsünü Slav Ortodoks esaslarına dayanarak korumalıdır. (b) İki kıtada oluşan bu saha ile dünya medeniyetinden etkilenerek kendine has bir Rus toplumunu ve kültürünü, diğer bir deyişle dünya görüşünü oluşturmuştur. Bu özel toplumun varlığı Yeni İmparatorluğun oluşmasına bağlıdır. (c) Avrasya kültürü tarihi köklere dayalı bir sentezin ürettiği kültürdür. (d) Rusya, tarihi misyonuna uygun olarak ne pahasına olursa olsun batı-doğu, kuzey-güney jeo-politik eksenlerini korumalıdır.³⁸ Bu tarihi ve jeo-politik bütünlük halkaların kardeşliğini esas alan, karşılıklı faydalanma stratejisini politikasının esası yapan bir anlayışla gerçekleştirilebilir fikri Avrasyacı yaklaşımın politik hareketini belirleyen bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Avrasyacı yaklaşıma göre SSCB bunu daha önce yapamadığı için çökmüştür. Burada belirtilen nedenlere dayalı olarak Avrasyacılar hem Slav milliyetçiliğine hem de batıcı politik söyleme karşıdırlar.

Tarihi ve kültürel akılla örtüşen Yeni İmparatorluk söylemi Vladimir Putin'in uyguladığı politikalar ile kesişmektedir. 26 Mart 2000 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi-

³⁷ Dugin, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, s.91-92.

³⁸ Bakınız: Dugin, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, s.47-49.

rinde politik yelpazenin bütün kanatlarından destek gören V. Putin yüzde 52.94 oyla seçildikten sonra önceki ekonomik kararları ve uygulamaları eleştirmiş ve rekabet gücüne ulaşamayan bir devletin serbest piyasa ekonomisine geçişinin bir yıkım olduğunu belirtmiştir. 'Rusya başka ülkeleri taklit etmeden kendine özgü ekonomi kalkınma planı hazırlamalıdır. Ülkenin ekonomik açıdan gelişmesi ideolojik, ahlaki ve manevi ölçüler içerisinde yapılmalıdır' sözleri yeni bir bakışın esası olmuştur. Söz konusu politik söyleme göre Rusya, özgürlük, özel mülkiyet ve pazar ekonomisi prensiplerine dayanarak yapılanmalı ve bununla birlikte geleneksel değerlerin bilincinde olmalıdır.³⁹ Tarihi ve toplumsal ethosu harekete geçiren V. Putin büyük ve güçlü devlet olma çağrısını her defasında yineleyerek milli bir algı kalıbı üretmenin siyasi, ekonomik, teknolojik ve güvenlik koşullarını ve bunları siyasi rasyonalitenin ve çıkarın gereğine göre uygulamanın pratik yöntemini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Yeniden yapılanmaya ihtiyaç duyan ve Rus devletini küresel çevrenin meydan okumalarına karşı hazır hale getirme esası üzerine kuran V. Putin yeni dönemin bilgi ve ekonomik merkezli yumuşak stratejileri öncelendiğini belirterek değişen siyasi tutumları, yükselen dini ve kültürel kimlikleri etki odaklı siyasetin merkezine taşımış, sahip olduğu petrol ve doğalgaz kartını dış siyasetin yönlendirici ve dönüştürücü bir aracı yapmıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından geliştirilen *Yakın Çevre* doktrinin beklenen siyasi etkinliği sağlamada yetersiz kaldığı⁴⁰ tespitine bağlı olarak sahip olduğu enerji kaynaklarını jeo-politik hamlelerin parçası yaparak güç denklemini (ABD, AB, Çin, Hindistan) sınırlayan, etkinlik alanlarını daraltmayı hedefleyen, çevre ülkeleri kendine bağımlı yapmayı amaçlayan politik çizgiyi öne çıkartmıştır. Bu ideolojik eğilime göre piyasa değerleri tek başına toplumu ayakta tutamaz. Çünkü piyasa değerleri her şeyi metalaştırır. Bir piyasa ekonomisi olabilir. Fakat bir piyasa toplumu olamaz. Böyle bir toplumun varlığını sürdürmesi mümkün değildir. İşte bu nedenle 'kültürün ifadesi olan bir zihniyete ve bunun uzantısı olan nitelikli insanlara ve kurumlara ihtiyaç var'⁴¹ esasını siyasi eylemin ana çizgisi olarak ortaya koymuştur.

Hem bir tarihi tecrübeyi ve kültürü temsil eden Rus toplumunun hem de tarihi ufkun etkinlik alanında kültürel ve dini kimliklerin yer edindiği tarihi ortamın taleplerine uygun olarak bir ideolojik vizyon inşa etme eğilimi, yeni devlet misyonun önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ideolojik eğilim Atlantikçiliğe karşı Avrasyacılığı, Protestan ve Katolik geleneğe karşı III. Roma'yı / Ortodoks geleneğini, merkezi bölgede ayrılmaya karşı ortak tarihi kaderi, küresel kültüre karşı kendine özgü tarihi ve jeo-politik durumu savunmayı ve temsil etmeyi benimsemektedir. Belirtilen hususları Rusya'nın ideolojik kimliğini oluşturmanın esasları gören Avrasyacı eğilim Rusya'nın emperyal hedefine uygun olarak ideolojik, teolojik ve eskatolojik anlama sahiptir. Emperyal hedeflerle iç içe olan III. Roma; hem dini ve kültürel açıdan hem de mekânsal ve stratejik açıdan *evrensel misyonun* önemli bir parçası olarak görülmektedir. Bir taraftan mekânsal ve stratejik açıdan kendisini karşı

³⁹ Hekimoğlu, **Rusya'nın Dış Politikası**, s.78.

⁴⁰ Bakınız: Tanrısever, "Rusya Federasyonu'nun Orta Asya-Kafkasya Politikası", s.61.

⁴¹ Putin'in 10 Mayıs 2006 tarihinde Kremlin'de yaptığı Halka Sesleniş konuşmasında 'ekonomik değerlerin, nitelikli teknolojinin, eğitilmiş insan gücünün ve nitelikli bilgi ve bilginin kullanımı ile azalan nüfusu artırmak için alınması gereken tedbirler ve sosyal konular ve geleceğe dönük olarak tasarlanan projeler için bakınız: Onay, **Rus Stratejisinin Mimarları**, s.216-237.

kutba yerleştiren, diğer taraftan tarihi ufkun etkinlik alanı içinde yer alan siyasi değerlere atıf yapan bu ideolojik eğilim, mutlak idealin kıtasal hâkimiyeti gibi bir gelecek tasarımı savunmaktadır.

Hıristiyanlığın teo-politik tarihinde Rus Ortodoks kilisesinin özel bir yeri vardır. Tarih, dil ve kültür açısından farklılık arz eden bu dini-politik eksen, birçok yönden kendine özgüdür. Fikri ve politik değişimler karşısında çetin bir mücadele veren Rus kilisesi, bütün etkileşimlere ve iç sarsıntılara rağmen varlığını koruyan ve geliştiren önemli bir merkezdir. Bizans sonrası Doğu Hıristiyanlığı'nın farklı bir teo-politik yapıya sahip ikinci eksenini Moskova Kilise'si her ne kadar dini-politik tarihin alt-üst oluş biçimleri arasında kırılğan özelliğe sahip olsa da bütün değişim ve dönüşümlerde varlığını koruyarak bu gün önemli bir misyonu üstlenmiş durumdadır. Şöyle ki III. Roma teolojik ve kültürel nedenlere dayalı olarak Vatikan'a karşıdır. Batılı devletlerin Vatikan'ı devreye sokarak Ortodoksluğun batı kanadı olan Fener Patrikliği üzerinden politika geliştirmelerine hiç sıcak bakmadığı gibi,⁴² Batı dünyasının Fener-Rum Patrikhanesi üzerinden Ortodoksluğu kontrol altına alma politikası karşısında da farklı bir teo-stratejik model üretmeye girişmiştir.

27-28 Nisan 2001 tarihinde *Uluslararası İlişkiler, Din ve Diplomasi* başlığı altında Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi, Moskova Patrikhanesi Dış Kilise İlişkileri Bölümü, RF (Rusya Federasyonu) Dışişleri Bakanlığı ve Moskova Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (MGIMO) tarafından ortaklaşa düzenlenen toplantı *evrensel misyonun dini anlamını* somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Rus Patriği II. Aleks'in bu toplantıda verdiği mesaj yeni dönemi anlamak açısından dikkat çekicidir: Rus Dış Politika geleneğinde kutsal metinlerin devlet ve toplum hayatında güçlü etkileri olmuştur. Barışa bağlılık, yoksulların korunması, mazlumlara yardım arzusu, müttefik ulusların halkımızın üzerinde diktatörlük kurma heveslerine karşı koyma, etki sahasındaki topraklardaki ulusların ve ülkemizdeki halkımıza yönelik yabancı emellere karşı ulusal diplomatik gayretler kilise tarafından desteklenmiş, katkı sağlanmıştır. Elçilik rahipleri diplomatlarla yakın işbirliği içinde olmuş, ana vatanlarından uzakta olan vatandaşlarımızın ruhani önderliğini yapmışlar, Rus birliği için kültürel ve dini bağların güçlendirilmesini sağlamışlardır.⁴³ Bir geçiş döneminin sonu ve V. Putin döneminin neredeyse başında yapılan bu konuşma, yeni devlet misyonunun hangi ideolojik temellere yaslandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Patrik II. Aleks'in her mahfilde küreselleşme ideolojisine ve Batı dünyasının yayılma politikalarına öncülük eden dini aktörlere ve kurumlara karşı olduğunu ifade etmesi, mevcut Patrik Kırill'in yeni durumun ürettiği hassasiyetleri aşarak etki alanını genişletme faaliyetleri bunun göstergesidir. Yeni devlet misyonunu yapılandırma aşamasında V. Putin, toplumu

⁴² Dugin, *Rus Jeo-politiği: Avrasyacı Yaklaşım*, s.20.

⁴³ *International Affairs, Religion and Diplomacy*, Vol: 47/4, s.150-151. Atıf yapılan belge 27-28 Nisan 2001 tarihinde Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi, Moskova Patrikhanesi Dış Kilise İlişkileri Bölümü, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı ve Moskova Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (MGIMO) tarafından ortaklaşa organize edilen toplantıda üs seviyede yapılan tartışmaları ve sunumları içermektedir. Bundan sonra dipnotta IARD şeklinde kısaltılarak verilecektir.

gevşek ve kayıtsız bir ortamdan çekerek tarihi değerleriyle buluşturmayı ve güçlü devlet için ekonomik ve politik krizi aşmanın tarihi görev olduğu algısını politikasının temeli yaptığı konusunda Rus halkını ikna ettiği görülmektedir. Bu söylemin yanında yer alan Moskova Patrikhanesi Ortodoks dünya ile ilişkisini geliştirerek Fener-Rum Patrikhanesini sınırlandırmayı ve içine kapatmayı hedeflemektedir. ABD ise bu kısıkaçı aşmak için bir taraftan Yunanistan'ı devreye sokmakta, diğer taraftan Balkanlar'da dengeyi sağlamanın yollarını aramaktadır. Etki odaklı politik hareketlerle dönüştürme faaliyetini daha etkin biçimde sürdüren ABD karşısında Rusya ne Balkanlar'da hedeflediği etkinliği gerçekleştirebildi ne de Fener-Rum Patrikhanesi'nin alan genişletmesini engelleme bildi. Fakat Rusya hem kendi kültürünü yeniden keşfetme peşinde hem de küreselleşme ideolojisine direnme niyetindedir. Söz konusu direnme politikasını şöyle ifade etmektedir: "Rusya'nın gerçek tarihi misyonu liberal batılı değerler, dini gelenekler ve çok kültürlülük arasında bir denge oluşturarak uygarlık ölçütlerinin yeniden kurulmasına yardımcı olmaktır."⁴⁴ Din-kültür merkezli stratejinin uygulandığını kavrayan Rusya, direnişini tarihi ufkun eksenine yerleştirmekte ve kendisini *denge oluşturu* bir güç olarak tanımlamaktadır.

II. Evrensel Misyon ve Din: Ruhaneler ve Diplomatlar

Kilise ve devlet sisteminin birbirinden ayrılmasına yönelik modern vurgu, dünya sisteminin öteki yüzünde daha ileri boyutlara taşınmıştır. SSCB dayandığı ideolojik temeller gereğince özel alanda hâkimiyet kurma yönünde adımlar atmıştır. Bu girişim, totaliter olarak adlandırılan denetime yönelik kapsamlı bir yaklaşımdı. Sovyet dönemini biçimlendiren Marksist öğretinin dini *hurafe* sahasına göndermesi ve bu bakış açısına uygun olarak dini, maddi ilerleme, proletarya diktatörlüğü, sınıf çatışmasının ortadan kaldırılması, üretim araçlarının müşterek sahipliği ve bilim ve teknolojinin beşeri işlere faydalı bir şekilde tatbikine karşı duran modern öncesi bir engel olarak nitelemesine neden olmuştur. Bu tutum kaçınılmaz olarak ideolojik katılığı en dogmatik dini taassuba benzer bir şekilde inanç özgürlüğünü engelleyen bir dilin üretilmesine katkı sağlamış⁴⁵ ve Rus toplumunun kimliğini oluşturan Ortodoks geleneği ve bunun tabii uzantısı olan dini kurumların sınırlandırılmasına yol açmıştır.

Belirtilen ideolojik tutum ve üretilen siyasi söylem nedeniyle SSCB döneminde Rus Ortodoks kilisesi varlığını sürdürmek için iki eğilimi benimsemiştir. **Birincisi:** Bolşevik Devrimi'nin Rusya'nın jeo-politik çizgisini her şeye rağmen devraldığı görüşüdür. Moskova Patriği Sergi'ye atfen *Sergiyancılık* olarak adlandırılan bu eğilim, Stalin'in Hıristiyanlık karşıtı politikasına karşı 'sizin başarılarınız, bizim başarılarımızdır' diyerek devletin yanında yer almayı temsil eder. **İkincisi:** Sovyet Rusya'yı Ortodoks Rusya'nın anti-tezi gören eğilimdir. Bu eğilim *Sergiyancılığı* Ortodoks inançlara ihanet etmekle suçlar. Yurtdışındaki Rus Ortodoks Kilisesi, tarikatçı hakiki Ortodoks kilisesi söz konusu suçlamayı açıkça dile getirmişler-

⁴⁴ IARD, s.163.

⁴⁵ Falk, *Küreselleşme ve Din*, s.57-58.

dir. Bolşevizm-Deccal⁴⁶ özdeşleştirmesine yer veren bu eğilim, kilisenin siyasi rol üstlenmesine karşıdır.⁴⁷ Sözü edilen eğilim Atlantikçi olmakla ve Rus Ortodoks geleneğinin ana niteliklerinden birisi olarak görülen *kilise-devlet* ittifakından kopmakla suçlanır. Bununla birlikte SSCB döneminin siyasi anlamda olmazsa bile teolojik anlamda *karanlık dönem* olduğu belirtilir.

1990 sonrası Rusya'sında kilisenin devlet jeo-politiği ile doğrudan irtibatlı hale getirilmesi ve toplumun Hıristiyanlaştırılması politik söylemin önemli bir parçasıdır. Daha önce belirtildiği üzere *Uluslararası İlişkiler, Din ve Diplomasi* başlığı altında 27 Nisan 2001 tarihinde Moskova'da yapılan tarihi toplantıda Rusya Dışişleri Bakanı I. S. Ivanov yeniden Hıristiyanlaşma ve bunun uluslararası boyutunu şu sözlerle dile getirir: Maneviyat günümüz Rusya'sı ve Dünya için çok büyük ihtiyaçtır. Multi-etnik ülkemizin insanların inançlarının yeniden canlandırılması, sosyal değişimin kültürel kimliğin yönlendirilmesi açısından önemlidir. Sağlam ahlakî ve ruhani prensipler genel kabul görmüş uluslararası hukuk ve ahlaki değerler üzerinde huzurlu yaşamaları ve yenedünya düzeninde kendilerini bir yere koymanın anahtarıdır. Büyük tarihi deneyimleri ve ruhani kapasitesiyle Rusya'nın dini inançları diplomatlarımızın bakış açılarını genişletebilir. Ülkenin milli değerlerini daha iyi anlamalarına yardım edebilir. Kaldı ki diplomamızın temel görevlerinden birisi de dışarıdaki yurttaşlarımızı ve Rusların ruhani bağımsızlığını korumaktır. Rus Diplomatlar ve ruhban sınıfı üyeleri alanlarında kendilerine özgü yöntemlerle çalışıp çok önemli ortak bir görevi yerine getirmektedirler. Ruhsal Kilise otoritesi yerel ve bölgesel anlaşmazlıkların çözümüne olağanüstü değerli katkılar yapmaktadır.⁴⁸ Görüldüğü üzere Dış İşleri Bakanlığı'nın Moskova Patrikhanesi ile oluşturduğu ittifakın açılımı iki amacı gerçekleştirmeye yöneliktir: Toplumsal birliği korumak ve Rusya'nın dış dünyada milli hedeflerini gerçekleştirmek.

Belirtilen amacı gerçekleştirmek için kilisenin yeni bir bakış açısıyla yapılandırılması ve yeni bir bakış açısına sahip olması gerekmektedir. Bu çerçevede Kilise'nin bakış açısı ne olmalıdır, sorusunu Patrik II. Aleksi şöyle cevaplandırmaktadır: Kilisemiz ve Rus diplomasisinin arasındaki ilişkinin ateizmin hüküm sürdüğü dönemde biraz birbirine karşı olduğu doğrudur. Bu nedenle o dönemlerin kilise için aşırı derecede zorlukların yaşandığını söylemek gerekir. Bununla birlikte o dönemde dahi Moskova kilisesi, Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği içinde olmuştur. Dış İşleri Bakanlığı ile olduğu kadar Sovyet idaresinin diğer birimleri ile ilişkimiz olmamıştır.⁴⁹ Bu gün BDT üyesi olmayan ülkelerde manastırlarımızın, bölgesel

⁴⁶ Deccal: Din dilinde fitne ve inançsızlığı yayan kişi ya da bir düşünce biçimi olarak tanımlanır. Rusya'nın dışında Rus Ortodoks Kilisesi ve Tarikatçı Hakiki Ortodoks akımı Bolşevik Devrimi'ni bir düşünce ve tutum olarak Deccal kavramı ile adlandırmakta, bu nedenle de Sergiyancı yaklaşımı Ortodoks itikada ihanetle suçlamaktadır. Deccal metaforu Soğuk Savaş döneminde hem batılı merkezi devletler hem de kutsal cephe şeklinde adlandırılan teo-stratejik modelin mensupları tarafından Marksist sistemi tanımlamak için sıkça kullanılır.

⁴⁷ Dugin, **Rus Jeo-politiği: Avrasyacı Yaklaşım**, s.231.

⁴⁸ IARD, s.148-149

⁴⁹ Sergiyancılık olarak adlandırılan eğilimin SSCB döneminde Dışişleri Bakanlığı ile birlikte çalıştığını gösteren bu ifadeler diplomat-ruhani ittifakın anlamını daha açık hale getirmektedir. A. Dugin bu hareket yönteminin iyi bir seçim olduğunu şu şekilde açıklamaktadır: Sovyet dö-

kiliselerimizin sayıları sürekli artış göstermektedir. On yıl önce tasavvur edemeyeceğimiz şekilde çok sayıda diplomat kilise hayatı içinde aktif rol almıştır. Kilise topluluğunun rolü, ruhani odak olarak diplomatik kuruluşlarımızın takdirine şayan bir şekilde dışarıda yaşayan yurttaşlarımızın kültürel ve sosyal hayatının gelişimine katkı sağlamak olmuştur. Elçilik papazlarının bu yönde yeniden yapılandırılmasını düşünmenin zamanı gelmiştir.⁵⁰ Bu yetkililerin açıklamaları iyi okunursa Rus Ortodoks Patrikhanesi'nin tarih mirasa uygun olarak bir dini kurum olmaktan ziyade siyasi bir kurum misyonu yüklendiği sonucu çıkarılabilir.

Ruhani-diplomat ittifakını daha da netleştirmek için Smolensk ve Kaliningrad Metropolitanı Kırill'in Rus Ortodoks Kilisesi ve Rus Diploması Arasındaki İşbirliği başlığı altında yaptığı açıklamanın önemli noktalarına atıf yapmamız gerekmektedir. Metropolitan Kırill'e göre Rus Ortodoks Kilisesi Batılı kiliselerden farklı bir şekilde doğrudan devletin öncü kuvvetleri olarak çevre ve sınır dışı ülkelerde ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmede önemli rol oynamışlardır. Çin, Japonya, Alaska ve Güney Kore Ülkeleri kilise misyonerleri ve diplomatların ortak etki alanı olmuştur. Dolayısıyla kilise mensupları misafir oldukları ülke hakkında bilgiler toplamış ve yaşadıkları ülkelerin kültürleri üzerinde araştırmalar yapmışlardır. Onların hazırladıkları raporlar Dışişleri Bakanlığımızın dış politika bölümüne değerli katkılar sağlayacaktır. Rus Ortodoks Kilise'si Batı tarzı bir misyonerlik yöntemini hiçbir zaman uygulamamıştır. Dolayısıyla Almanya, İtalya, Fransa ve Amerika gibi ülkelere Ortodoksluğa adam devşirmek için gitmemiştir. Rusya, Rus vatandaşları arasında kendi topluluklarını kurmuştur.⁵¹ Tarihi durumu ortaya koyan Kırill 'bugün Dışişleri Bakanlığı ile birlikte çalışıyoruz... Kilise olarak daha fazla şeylere sahip olmak ve dışarıya yayılmak istiyoruz,⁵² diyerek geleceğe dönük misyonun ne olduğunu ortaya koymaktadır.

Devlet-Kilise ittifakı Ortodoks gelenekte tarihi miras olarak her zaman korunmuş ve kilisenin devlet politikalarının dışında kalması misyona aykırı bir tutum olarak değerlendirilmiştir. Uzun bir yürüyüşten sonra Rusya'da devlet-kilise buluşması yeniden gerçekleşme-

nemi jeo-politiği Rusya'nın nüfuz alanını Ortodoksluğa ananevi olarak düşman olan ülkeler ve halklar sayesinde genişleterek-tezat gibi görülse de-Rus devletinin genel stratejisini devam ettirmiştir. Tabii ki burada Sovyetlerin Rus Ortodoks kilisesi konusunda itikadî halefliliği sürdürmesinden bahsedilemez. Ancak meseleye Sergiyancılık açısından bakılırsa Sovyet Rusya'nın başarısı ve alan genişletmesi Rus Ortodoks Kilisesi'nin zaferi olarak telakki edilebilir. İşte bu mantığın icabı olarak Patrik II. Aleks, SSCB Dışişleri Bakanlığı'nın ve diplomatlarının Kudüs'te ki Rus ruhânî misyonu da dâhil olmak üzere Piskoposluk bölgeleri, yerleşim yerlerindeki kiliseler ve manastırlara finansal destek sağladığını, kilisenin ülke dışında da büyümesi ve yasal statüye sahip olması için gereken yardımları sürekli olarak yaptığını dile getirmektedir. Buna ek olarak Rusya'daki bazı problemlerde diplomatlar vasıtasıyla kilisenin kaygılarını dile getirebildiklerini, 1960'lı yıllarda olduğu gibi Rus Ortodokslarının sesi olarak Uluslararası Forumlarda temsilci olmaya başladıklarını belirterek bu faaliyetlerin Dışişleri Bakanlığı'nın yardımı olmadan gerçekleşmesinin mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Bu konuda bakınız: **IARD**, S. 151; Dugin, **Rus Jeo-politiği: Avrasyacı Yaklaşım**, s.232.

⁵⁰ **IARD**, s.151.

⁵¹ **IARD**, s.157-159.

⁵² **IARD**, s.159.

ye başlamıştır. Nitekim Rus Devlet Başkan'ı V. Putin'e göre Ortodoks Hıristiyanlığının güçlendirilmesi yönündeki Rus Ortodoks Kilisesi'nin çabaları Rus dış politikasının bir parçasıdır.⁵³ 1998'den itibaren *ruhani siyaseti yeniden yapılandırma* konusunda üniversitelerde yapılan araştırmalara atıf yapan Moskova Devlet Üniversitesi Rektörü A. V. Torkunov şu değerlendirmeyi yapmaktadır: Anavatanımızın geleceği üniversitelerde kurulacaktır. Diplomatik hizmeti mükemmel bir gelenek üzerine oturtmak ve uluslararası standartları yükseltmek ana görevimizdir.⁵⁴ Gelinek noktada Rus milli hedeflerini devlet-kilise-üniversite işbirliğine dayalı olarak gerçekleştirme eğilimi yaşanan tarihi değişimin Rusya'ya nasıl yansıdığını ve siyasi söylemin nasıl dil değişimine uğradığını göstermesi açısından önemlidir.

Diplomat-ruhani ittifakının ana çizgilerini ortaya koyan faaliyetler sadece Rus vatandaşlarının dini ihtiyaçlarına cevap vermek için değil, aynı zamanda diğer kiliselerle aradaki bağı sağlamlaştırmak ve gidilen ülkelerin kültürel ve siyasi yapısı üzerinde bilgi toplamak öne çıkmaktadır. Yeni dönemde siyasi aktörlerin Rus Ortodoks kilisesinin önemine ilişkin yaptıkları göndermelerin ne anlama geldiği bu bağlamda anlaşılmalıdır. Özellikle SSCB'nin dağılma sürecine girişinde M. Gorbaçov'un açıklık politikası ve ardından batıcı ideolojik yaklaşımın siyasileri bağımlı kıldığına yönelik eleştiri Kilise'nin Avrasyacı ideolojik eğilimi desteklediği ve bunun içinde yer aldığını göstermektedir. "Kaygılarımızı paylaşan ve anlayan etki alanımızdaki müttefiklerimizle birlikte, Dışişleri Bakanlığı ve diğer dini liderler vasıtasıyla siyasi liderlerimizin nasıl etki altına alındığını da dâhil etmek gerekir,"⁵⁵ kaydı duyulan rahatsızlığı açığa çıkartmaktadır. Jeo-politik güç unsurundan derinden etkilenen Rus Ortodoksluğu teolojiyi tarihî olarak siyasi ve stratejik rekabetin önemli bir aracı gördüğü için küreselleşme ideolojisine karşı aynı tarihi geleneği yeni bir dille sunmaktadır.

Küreselleşme ideolojisine yönelik eleştiriler Batı dünyasının ikili tavrı üzerinde yoğunlaşmaktadır: Uluslararası toplum, eğer insan hakları konusunda ihlaller Rusya da oluyorsa, özellikle de dini azınlıkların hakları söz konusuysa hakların ihlaline duyarlı gibi görünür. Fakat aynı zamanda Batı Avrupa'da ki dini azınlıkların haklarının ihlal edilmesine, Rus azınlıkların hakları da dâhil, tepki gösterilmiyor. Baltık Devletlerindeki hak ihlallerine de tepki gösterilmiyor. İnsan Hakları ve Dini Özgürlükler konusunda çifte standart uygulama-

⁵³ Kilise-Devlet / Ruhani-Diplomat işbirliğini açıklama yönünde bizzat Rus kaynakları önemlidir. Rus kaynaklarına dayalı olarak yapılan araştırmalarda 'Rus Ortodoks Kilisesi Rus dış politikasının bir parçasıdır' sözünün hem siyasi yetkililer hem de kilise mensupları tarafından ifade edildiği görülmektedir. Karşılaştırınız: Somuncuoğlu, "Rus Ortodoks Kilisesi'nin Eski Sovyet Alanındaki Misyonu", s.93-107.

⁵⁴ IARD, s.156.

⁵⁵ IARD, s.168. Metropolitan Kirill tarafından dile getirilen bu görüşün iki boyutundan söz edilebilir. **Birincisi:** SSCB döneminin yayılma alanında Ortodoks kiliselere karşı uygulanan Batı politikalarına karşı siyasi irade yeterli ve uygulanabilir politika ortaya koyamamıştır. Bu nedenle Estonya, Ukrayna ve Balkan ülkelerinde Rus Kilisesi'nin misyonunu sorunlu hale getiren gelişmeler olmuştur. **İkincisi:** SSCB'nin çöküşünün ardından yeniden yapılandırma politikalarının batı eksenli olmasından dolayı siyasi liderler bağımlı bir tutum sergilemişlerdir. Bu durumun bir uzantısı olarak, batı merkezli-etki odaklı dini ve siyasi-sivil örgütler Rus toplumunu dönüştürme noktasında etkin faaliyetler içine girmiş ve önemli mesafe almışlardır.

sına karşı olduğumuzu ifade ediyoruz.”⁵⁶ Bu noktada insan haklarını belirleyen esaslar üzerinde ortak hareket edildiği zaman sorunların aşılabileceği belirtildikten sonra ruhaniler-diplomatlar işbirliğine dayalı hareketin Post Sovyet bölgesinde barışı kurmayı amaçladığı belirtilerek Abazya, Yukarı Karabağ, Moldova ve Tacikistan’da ki karışıklıkların yakından takip edildiği ve özenle üzerinde durulduğu vurgulanmaktadır. Barışı tesis etme noktasında sahnelenen duyarlılığa Yeni İmparatorluk misyonu etrafında şekillenen Avrasyacı yaklaşım açısından bakıldığında jeo-politik eksenler üzerinde iktidar alanı oluşturmanın *dini etiket* altında ambalajlandığı görülmektedir.

Siyasi alanda ortaya çıkan dini söylemin toplumsal boyutta etkili olduğunu söylemek oldukça zordur. Rus toplumu ağırlıklı olarak kendisini Ortodoks kimliği ile tanımlasa da hem tarihi durumun icabı olarak hem de *modern sonrası süreçte yükselen dinin niteliği* açısından pratiğe yansıyan yönü zayıftır. Bu konuda yapılan anketler durumu somut olarak ortaya koymaktadır. Ancak burada her toplumu ilgilendiren önemli bir sorun giderek ivme kazanmaktadır: Din bir yaşantı biçiminden daha çok siyasi başvuru kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Siyaset en fırsatçı ve ülküsüz haliyle dine ve kutsala bürünerek kendini daha iyi gizleyebilmek, bilinçaltımıza şiddetin ve tek gerçekliğin tohumlarını ekerek dine ve kutsala el koymaktadır.⁵⁷ Siyasi ilgilere ve güç aygıtlarına bürünerek ya da siyasi istismarları ve hak ihlallerini meşrulaştıran bir ambalaj işlevi görerek yükselen din; itibarını yitirdiği ilan edilen ideolojilerden daha ağır bir bedeli insanlığa ödetebilir. Dolayısıyla ruhani-diplomat ittifakı bu açıdan da değerlendirilmesi gereken bir konudur.

III. Üçüncü Roma: Dini ve Diplomatik Misyon

Hıristiyan dünyada Rus Ortodoks Kilisesi / Üçüncü Roma; farklı bir jeo-politik ve hatta farklı bir dini tabiata sahip ikinci kısımdır. Dolayısıyla bu merkezi, Ortodoksluğun basit bir fonksiyonu görmek yanıltıcıdır. Batı misyonerliğinden farklı olarak politik ve diplomatik lobiler oluşturarak etkin olmayı tercih eden ve uygulamaları bu doğrultuda seyreden Moskova Patrikhanesi’nin yeni misyonunu şu şekilde ifade etmek mümkündür: (a) Rus devlet jeo-politiği ile doğrudan irtibatlı olan Rus Ortodoksluğu Latin Hıristiyanlığına karşıdır. (b) Aynı teolojik geleneğin içinde yer almasına karşın politik olarak kendini gerçekleştirmekten kesin bir şekilde uzaklaşmış Fener-Rum Patrikhanesini Batı politikasının parçası olarak görür. (c) Rusya tek başına Ortodoksluğun menfaatlerini jeo-politik ve devlet düzeyinde savunma misyonunu üstlenmiştir. Bu çizgi Rusya’yı kaçınılmaz olarak Balkan politikasına

⁵⁶ IARD, s.169.

⁵⁷ Corm, 21. *Yüzyılda Din Sorunu*, s.19. Siyasi başvuru kaynağı olarak görülen ve siyasi istismarı, yayılma politikalarını meşrulaştıran bir kutsallık algısının üreteceği bir iktidarın kendi dışında kalan insanları tanımlayarak bir baskı düzeneği oluşturacağını söyleyen araştırmacı şu değerlendirmeyi yapmaktadır: ABD’nin barındırdığı bir ekonomik küreselleşme ve teknik-bilimsel buluşların geri dönen din ile yapacağı evlilik, kabul etmeliyiz ki uzun zamandır görülmeyen bir ihtişama sahip olacaktır. Bu yeni düzene inatla karşı koyanlar tepkisel, evhamlı, temizlenmesi veya hiç değilse susturulması gereken ıskartalar olarak görülecektir. Çünkü onların yeni düzene karşı çıkışı, medeniyet ve onun yararlarını istemeyen dış düşmanlara destek vermek olarak algılanacaktır (s.21).

iştirak etmeye zorlamaktadır. (d) Sovyet dönemi Ortodoks jeo-politiğinin zaferi olarak kabul edilerek Rus milli kimliğinin önemli bir parçası olarak Eski Sovyet ülkelerinde yaşayan Ruslar açısından birleştirici bir unsur olmak, Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Ukrayna'yı birleştirmek, diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerinde Rusya'nın etkisinin devam etmesinin bir güvencesi olmak ve bu alanda uyumu ve bütünleşmeyi desteklemektir.⁵⁸

Din-diplomatik misyon bağlamında ortaya konulan esasların birinci bölümü açısından Rus Ortodoks Kilisesi'nin başarılı olduğu söylenemez. Siyasi niteliğini kaybettiği gerekçesine yaslanarak Fener-Rum Patrikhanesi'ne yönelik siyasi ve dini tutum, mevcut dünya sistemi içerisinde yer alan hegemonik güçler ve etki alanları açısından eksik bir yaklaşımdır. 1990 tarihinden itibaren FRP'nin kurduğu ilişkiler ağı ve gerçekleştirdiği faaliyetler Rus Ortodoks kilisesinin siyasi boyutlarını aşmaktadır.⁵⁹ Belirtilen esasların üçüncü boyutuna gelince Rus

⁵⁸ Dugin, *Rus Jeo-politiği: Avrasyacı Yaklaşım*, S. 223, 229; Somuncuoğlu, "Rus Ortodoks Kilisesi'nin Eski Sovyet Alanındaki Misyonu" S. 60-61.

⁵⁹ Fener Rum Patriği Bartholomeos 10 Ekim 2008'de Ortodoks zirvesi düzenledi. İki gün süren bu zirvenin en önemli sürprizi Rus Patriği II. Aleks'i'nin toplantıya katılması oldu. İki Patrikhane'nin arasında ciddi sorunlar ve Ortodoks dünyayı temsil etme mücadelesi olmasına karşın Rus Patriği'nin bu zirveye katılması yeni bir gelişmedir. Rus Patriği II. Aleks'i 1990 yılına kadar Estonya Metropoliti idi. Bu görevden ayrıldıktan sonra Estonya Metropoliti FRP ile irtibata geçti. Diğer bir deyişle Estonya'nın bağımsızlığından sonra FRP buradaki Apostolik kiliseyi tekrar canlandırdı ve kendine bağladı. Moskova Patrikhanesi ise Estonya Ortodokslarının kendisine bağlı olması gerektiğini savunmaktadır. Yıllardır Moskova'nın yönetimindeki Estonya Ortodoks Kilisesi'ni resmi olarak tescil etmeyen Estonya sonunda sorunu çözmek için EOK'yu tescil etti. Ancak bu tescil, iki kilise arasındaki sorunu çözmeye yetmedi. Çünkü FRP, bu konuda Moskova'nın durumunu görmezlikten gelmekte ve Estonya'daki Ortodoks otorite gibi davranmaktadır. Moskova'da aynı tutumu benimsemektedir. Ayrıca Fener ve Moskova arasındaki Estonya sorunu 11 Ekim 2008 tarihinde Kıbrıs Rum kesiminde yapılan Avrupa Kiliseler Konferansı'nda bir krize sebep oldu. AKK kendi bünyesine Fener'e bağlı Estonya Apostolik Kilisesi'ni kabul ederken Moskova'ya bağlı Estonya Ortodoks Kilisesi'nin üyelik başvurusunu reddetti. Bunun üzerine Moskova da AKK'yi protesto ederek, AKK üyeliğinden çıktığını ilan etti. Moskova Patrikhanesi'nin yetkilileri, AKK'nın tutumunu genel olarak Avrupa'da mevcut olan Rusya karşıtı tutum çerçevesinde değerlendirdi. Bu nedenle toplantıya katılmak istemedi. Fener'e rest çeken Moskova, eğer Fener, EOK katılırsa, kendisinin katılmayacağını ilan etti. Ancak Fener diretti ve Moskova Patriği de, kilise birliği ve toplantının önemini gerekçe göstererek toplantıya katıldı. Bu toplantıda Moskova'nın tek başarısı, sonuç bildirgesinin sadece 14 Ortodoks Kilisesi tarafından imzalanmış olmasıdır. Estonya Apostolik Kilisesi'ne bu hak verilmedi. Ayrıca Moskova'nın yönetimindeki özerk kiliseler de imzalamadılar. Moskova, Estonya'daki sorunun Ukrayna'da da yaşanacağından endişe duymaktadır. Bununla birlikte, Moskova Gürcistan Ortodoks Kilisesi'nin işbirliğini kaybetmemek adına, Kuzey Osetya ve Abhazya Ortodokslarının Moskova'ya bağlanma taleplerini kabul etmeyerek, Gürcistan Ortodoks Kilisesi'nin (GOK) bütünlüğünden yana tavır sergilemektedir. Moskova, GOK'tan başka zeminlerde destek beklemektedir. Ancak GOK da, AKK'dan beş yıl önce çıktı ve İstanbul'daki toplantıya da katılmadı (*Kommersant gazetesi*, 13 Ekim 2008). Bölgede yaşanan gerilim ve çatışmalar buna fırsat vermemektedir. Öyleyse bu zirve ne anlama gelmektedir? Yaşanan sorunlarda AB ve ABD'nin desteğiyle hep Fener'in öne çıkması ve gerçekleştirdiği katılımlar Mosko-

Ortodoks Kilisesi'nin Vatikan-Protestan merkezli misyoner faaliyetlerine karşı hem siyasi tavır olarak hem de kilise faaliyetlerini etkili hale getirerek önlemler aldığı söylenebilir. Bu noktada ortaya çıkan yetersizlikler yetişmiş elemana duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Fakat küreselleşme ideolojisinin dinle yapmış olduğu izdivaç nedeniyle etki alanı oluşturma ve yayılma politikalarında dini kurumları devreye soktuğu yönündeki çıkarım doğrudur. Rus Ortodoks kilisesi mensuplarının bu yönde yapmış oldukları tespitler özet olarak şöyledir: Uzun süredir unutulmuş gelenekleri canlandırmak için vakit bulamadan Rus toprakları Katolik ve Protestan misyonerlerin istilasına uğramıştır. Rus toplumunu yeniden Hıristiyanlaştırma faaliyetinde bu iki mezhebin hiçbir kurala aldırılmadan faaliyet göstermeleri ve bu faaliyetlerini de *dinsizleri Hıristiyanlaştırma* gerekçesine bağlamaları tepkiyle karşılanmaktadır. Rus toplumu yeniden inşa edilen kiliselere karşı yoğun ilgi duymakta, fakat bu ilgi farklı cephelerden yükselen faaliyetlerin etkisi altında kalmaktadır. Yurtdışından gelen misyonerlerin niyeti Mesihî ve Kutsal Kitab'ı tebliği etmek değildir. Asıl amaç; Rus Kilisesi'ne

va'nın III. Roma olma özelliğini zayıflatmaktadır. Yani batılı merkezi güçler FRP'yi Ortodoks dünyanın merkezi olarak görmekte ve bunu gerçekleştirmek için her alanda faaliyet göstermektedirler. Moskova bu durumu gördüğü halde Estonya Apostolik Kilisesi'nin (EAK) davet edilmiş olmasını ve aynı masada oturuyor olmasını içine sindirmek durumunda kaldı. Aynı sorunun Ukrayna'da yaşanacağı endişesi Moskova'yı germektedir. Eğer kendini Kiev Patriği olarak ilan eden Filaret, Fener'in önerdiği metropolit konumuna razı olsaydı Ukrayna Ortodokslarının önemli bir kısmı şimdi Fener'e bağlı olacaktı. Yine de tehlike devam etmektedir. Moskova, Ukrayna'daki bölünmenin bütün Ortodoks kiliselerinin kararıyla çözülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ancak buradaki sorun, Moskova'nın çok az müttefikinin kalmış olmasıdır. Bunlar Bulgar, Sırp, Çek, Polonya Ortodoks kiliseleridir. (Bkz: **Nezavisimaya Gazeta, Religiya** eki, 15 Ekim 2008) Elbette ki bu katılım tek başına Fener'in ekümeniklik iddiasını kabul etmek anlamına gelmez. Fakat FRP'nin yayılma ivmesi bu sonucu doğurabilir. Eğer süreç böyle devam ederse Türkiye baskı altına alınacaktır. Sezaro-Papizm, yani 'devletsiz din, dinsiz devlet olmaz' gereğince Patrikhane'nin evrensel rolünü oynaması ve hâkimiyetini sürdürmesi için (ekümenik) Vatikan benzeri devlet olması şarttır. Tüm bunların Türkiye açısından ne anlama geldiği ortadadır. Yeni dönemde AB ve ABD tarafından Türkiye'ye dayatılan husus budur. Büyük tablo dikkate alınırsa bu meselenin din ve dini özgürlüklerle hiçbir alakası yoktur. Rus Patriği II. Alexis'in vefatından sonra yeni Patrik Kirill'in FRP ile girdiği yakın ilişki küresel sistemin hâkimiyet projesinde üçüncü bin yıl misyonunun ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Nitekim 2009 yılında Patrik II. Alexis'in yerine seçilen Kirill ilk yurtdışı gezisini Fener Rum Patrikhanesi'ne yapmıştır. Bartholomeos, Moskova Patriği Kirill'i karşılamayarak ekümeniklik konusuyla ilgili mesaj vermiştir. Kendini makam olarak Moskova'dan önce gördüğünü ilan etmiş ve Moskova'nın kendine tabi olduğunu diplomatik davranışla anlatmak istemiştir. Hatta Bartholomeos'un Patrikhane'nin kapısında bile aynı tavrı göstermesi kendine biçtiği konumu yeterince anlatmaktadır. Moskova Patriği Kirill'i Patrik Vekili Stefanos karşılamıştır. Buna karşın Kirill'in, hepimiz tek bir birleşik Ortodoks kilisesinin parçasıyız, demesi yeni bir sürece işaret etmektedir. Moskova Patrikliği, ekümeniklik gibi kendi çıkarlarını zedeleyecek siyasi ve manevi baskının altına girmeyeceğini her fırsatta belirtmesine karşın AB ve ABD desteğiyle giderek FRP'nin etki alanına girdiği bir gerçektir. Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Macit, "Teo-Politik Kuşatma: Dünya Sistemi, Diplomasi ve Din", s.87-103; "Fener Vatikanlaşıyor", s.3.

bağlı kişileri kiliselerinden ayırma ve kendi kiliselerine bağlamaktır.⁶⁰ Henüz ruhanilerini yetiştirememiş Moskova Patrikliği'nin bu tavrı, önümüzdeki süreçte devlet-kilise ittifakı içinde güçlü bir mücadele cephesine dönüşeceğini göstermektedir.

Soğuk Savaş döneminde Polonya üzerinden SSCB'ye yönelik faaliyetleri, yeni dönemde ise yoğun bir misyon faaliyetine öncülük etmesinden dolayı Papa II. John Paul'un Rusya'yı ziyaret talebi Moskova Patrikliği'nin tepkisiyle gerçekleşmemiştir. 11 Şubat 2002'de Roma Katolik kilisesinin Rusya'daki idari birimlerinin konumunu yükselterek piskoposluk dairesi haline getirme ve bunları merkezi Moskova'da bulunan Metropolitliğe bağlama kararı Moskova Patrikliği'nin sert tepkilerine neden olmuştur. Bu girişimi Rus Katolik kilisesinin kuruluşu şeklinde okuyan Patriklik; "Papa, Rus halkını kendine cemaat olarak seçmiştir, bu bir meydan okumadır, üzüntü verici gelişmedir, Vatikan Rusya'da bir Katolik Metropolitliği oluşturmaktan vazgeçmelidir,"⁶¹ şeklinde uyarmıştır. Bu uyarıdan sonra birkaç üst düzey Katolik papazının Rusya'ya girişi engellenmiştir. Fakat din merkezli görülen bu gerilimin arkasını, siyasi ve jeo-politik nedenlerin biçimlendirdiğini belirtmemiz gerekmektedir.

Belirtilen esasların dördüncüsü Eski Rus coğrafyasında yer alan kiliseler ve mensupları arasında uyumu ve bütünleşmeyi sağlamaktır. Bu açıdan meseleye baktığımızda etki odaklı savaşın devam ettiğini söyleyebiliriz. Roma Katolik kilisesinin Ukrayna'daki faaliyetleri ve buradaki kiliselerin Grek Katolik kilisesine devredilmesi ve Katolik kilisesinin misyoner faaliyetleri gerilimi artırmaktadır. Çünkü Ukrayna'nın dönülmeyecek şekilde Rusya'dan koparılması üzerine kurulan bu strateji; Ukrayna'yı batının ekonomik ve politik amaçlarına bağlamayı amaçlamaktadır.⁶² Böyle bir gelişme Rusya'nın jeo-politik eksenlerinden birisini kaybetmesi anlamına gelir. Dolayısıyla Roma Katolikliği'nin dışında Greek ve Ukrayna Katolik kilisesi arasında kurulan ittifak; Ortodoksluğu Ukrayna'dan dışlamak amacını taşımaktadır. Kiliseler ve arkasında yer alan devletlerin sürdürdüğü bu mücadelenin arkasında dini, politik ve ekonomik nedenler yatmaktadır. Öne çıkan nedenleri şöyle sıralayabiliriz;

Birincisi: Batının ekonomik ve politik planını sezen Rusya, kilise vasıtasıyla Papa'ya yüklenme yolunu tercih etmiştir. Çünkü Rusya; Papa II. John Paul'u Doğu Bloku'nun çökmesinden sorumlu tutmaktadır. Bütün bu tepkilere rağmen Papa II. John Paul 23-27 Haziran 2001'de Ukrayna'yı ziyaret etmiştir. Ukrayna'da Papa'nın ziyaretine karşı gösteriler düzenlenmiş ve bu tepki gerginliği artırmıştır. Bunun üzerine dönemin Dış İşleri Bakanı Anatoliy Zlento şu açıklamayı yapmıştır: "Papa'nın ziyaretini engellemeye çalışanlar Ukrayna'nın dış politika amaçlarına aykırı hareket etmişlerdir. Ukrayna'nın milli menfaatlerine karşı davranış sergilemişlerdir."⁶³ Siyasi nedenlere dayalı olarak yaşanan bu gerilim, Rusya açısından hayati nedenlere dayanmaktadır. Ukrayna'nın Rusya'nın etki alanından çıkması önemli bir jeo-politik eksenin kaybı olarak görülmektedir. Bu nedenle Rusya ekonomik araçlar başta olmak üzere etki odaklı her türlü aracı devreye sokarak burada etkin olmak istemekte ve hatta Ukrayna'nın tamamen etki alanından çıkması durumunda muhtemel bir savaştan bah-

⁶⁰ Kirill, "Gospel and Culture", s.73.

⁶¹ Kamalov, **Putin Dönemi Rus Dış Politikası**, s.309.

⁶² Bkz: Kamalov, **Putin'in Rusyası: KGB'den Devlet Başkanlığına**, s.133-136.

⁶³ Somuncuoğlu, "Rus Ortodoks Kilisesi'nin Eski Sovyet Alanındaki Misyonu", s.62.

setmektedir. Nitekim A. Dugin, Ukrayna konusunda şu öneride bulunmaktadır: Ukrayna meselesi çözüme kavuşturulmadan kıtasal jeo-politikten bahsetmenin hiçbir anlamı yoktur. Stratejik olarak Ukrayna güneyde ve batıda Moskova'nın ciddi uzantısı olmalıdır. Ukrayna'dan Abhazaya, ya dek tüm kıyı boyunca Moskova'nın topyekûn ve hiçbir surette sınırlanmayan denetimi Karadeniz sahillerindeki Rus jeo-politiğinin mutlak gerekliliği sayılır. Bu nedenle Ukrayna'nın daha fazla yaşamını sürdürmesine izin verilemez. Bu ülke jeo-politik ve etnik-kültürel gerçekliklerin çeşitliliğine göre birkaç kuşağa bölünmelidir.⁶⁴

İkincisi: Moskova Patrikhanesine bağlı Ukrayna Ortodoks kilisesinin daveti olmadan Ukrayna'ya gelen ve Kiev Patriği ile buluşan Papa, böylece Ukrayna'yı Moskova Patrikhanesi'nin kanonik toprağı olarak görmediğini ve Kiev Patrikhanesi'nin geçerliliğini tasdik ettiği sonucu çıkmaktadır. Belirtilen tavır, doğrudan dini bir esasın ihlali olarak görülmektedir. Esasen Papa uyguladığı yöntemle Rus halkını ve topraklarını kutsal görmediği mesajını vermiştir. Bunun içindir ki Metropolitan Kirill bu konuda tepkisini dile getirerek siyasilere duruma müdahale edilmesini istemektedir. Kirill'e göre Ukrayna'da rahatsız edici bir durum söz konusudur. Bilindiği üzere Ortodoks inançlıların salt çoğunluğu Moskova Patrikhanesi Ukrayna Ortodoks Kilisesine mensuptur. Ancak orada da başka bir sorun var. Kilisemize mensup insanlara karşı uygulamada ayrımcılık sorunu var, özellikle de Ukrayna'nın batı bölümünde. Bütün kilise binalarımızı kaybettiğimiz gerçeğini konuşmuyoruz. Her şey Grek Katoliklerin ve tamamen siyasi nedenlerle Moskova ile bağlarını koparmış olan bölücülerin eline geçmiş durumdadır. Bu gelişmeler kiliseyi ilgilendiren bir sorun değildir, fakat insanların ayrımcılıkla karşı karşıya olması, Rusya ve Ukrayna ilişkilerinin gündemini teşkil etmesi gereken bir sorundur.⁶⁵

Üçüncüsü: Fener Rum Patrikhanesi Ukrayna'daki Ortodoks kilisesi üzerinden faaliyetlerini sürdürmek için, bu kilisenin Moskova'dan ayrılmasını, bağımsız hale getirilmesini istemektedir. Zaten bu kilise, Fener Patrikhanesi'nden destek almaktadır. Rusya'nın milliyetçi politikacılarından V. Jirinovskiy başta olmak üzere birçok politikacı ve aydın Fener-Rum Patrikhanesi'nin arkasında ABD'nin bulunduğu inanmaktadır. ABD'nin, Fener-Rum Patriğinin ekümenik olduğu görüşünü kabul etmesi söz konusu iddianın gerekçesi olarak sunulmaktadır. Rus Ortodoks kilisesi ise bu iddiaya şiddetle karşı çıkmaktadır. İki dünya savaşı arasındaki dönemde Estonya'da Ortodoks kilisesi kurulmuş ve Fener-Rum Patrikhanesi'ne bağlanmıştır. Ancak Estonya'nın SSCB'ye bağlanmasıyla birlikte bu kilise Rus Ortodoks kilisesine tabi olmuştur. 1991'de yeniden bağımsızlığını kazanan Estonya, bağımsız kilisesini kurmuş ve SSCB'e öncesine dönmek istemiştir. Bunun üzerine Rus Ortodoks kilisesi, Fener-Rum Patrikhanesiyle bütün ilişkilerini kesmiştir. Her alanda Rusya'dan ilişkisini kesmek isteyen ve Fener-Rum Patrikhanesiyle işbirliği yapan Estonya, ABD ve Rusya arasında sürdürülen güç mücadelesinin alanlarından biri olma özelliğini korumaktadır.⁶⁶

Sonuç olarak Sovyet dönemini Ortodoksluğun jeo-politiği kabul ederek kiliseler arasında uyum ve bütünleşme sağlama esası her ne kadar son derece bulanık ve zayıf olsa da

⁶⁴ Dugin, **Rus Jeo-politiği: Avrasyacı Yaklaşım**, s.176, 206.

⁶⁵ **IARD**, s.163.

⁶⁶ **IARD**, s.162.

yeni bir durum söz konusudur. Tarihi kutuplaşmanın yeni dilinde etki odaklı bir savaşın devam ettiği görülmektedir. ABD; Vatikan ve Fener-Rum Patrikhanesi üzerinden politik-dini faaliyetlerini sürdürerek Rusya'nın etkinlik alanını daraltmak istemektedir. Rusya ise etkinlik alanını genişletmek için Soğuk Savaş döneminde kaybettiği rolü yeniden üstlenmek çabasıdadır. Hem Bağımsız Devletler Topluluğu düzleminde hem de tarihi ve kültürel bağı olan devletlerde etkili olmak için aktif siyaset izlemekte ve ekonomik araçları⁶⁷ etki alanı oluşturmaya dönük olarak kullanmaktadır. ABD dolaylı tutumun bir uzantısı olarak çeşitli örgütler ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla toplumu yönlendirerek kendi amaçlarına uygun siyasi yapıların oluşmasını amaçlamaktadır. Bunun karşısında bir devlet, ekonomik alanda rekabet edeceği güce ulaşmadığı müddetçe dikey eko-politik tutumu tercih etmelidir, çıkarımına dayalı olarak Rusya; neredeyse her alanda devletin tarihi ve kültürel aklını temsil eden profesyonel kişileri⁶⁸ sistemin içine taşıyarak yönlendirme politikalarını etkisiz hale getirmenin şartlarını oluşturmaktadır.

1990 sonrası dünyada dini belleğin siyasi ve stratejik hamlelerin parçası yapıldığı bir dönemde Rus Ortodoks Kilisesi'nin etkinlik alanını genişletme politikası dikkat çekicidir. SSCB döneminde el konulan kilise arazilerinin ve emlaklerin iade edilmesini sağlayan kararın çıkarılması önemli bir göstergedir. Büyük bir ekonomik güce kavuşan Rus Ortodoks Kilisesi'nin tarihi mirasa uygun olarak *kilise-devlet* misyonunu sürdürme anlayışı ve bunu üstlenecek ruhani aktörlerin yetiştirilmesi fiili mücadeleyi daha da derinleştirecektir. Zaten Patrik II. Aleks "artık kiliseler boş değil"⁶⁹ sözüyle Rusya'da din gerçeğini ortaya koymuştu. Yeni Patrik Kirill'in Rus jeo-politiğinin tümüne yönelik faaliyetleri ve Rusya'nın ekonomik

⁶⁷ Ekonomik araçların içerisinde en önemli unsur GAZPOM' dur. Eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'nın büyük bölümünün gaz ihtiyacını karşılayan devasa Rus enerji şirkettir. Putin döneminde gerçekleşen bir dizi satın alma sonrasında şirket, petrol rezervleri bakımından dünya sıralamasında Suudi Arabistan ve İran'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Kremlin'in doğrudan kontrolü altında olan bu şirket sık sık Moskova'nın dış politika hedefleri için bir araç olarak kullanılmaktadır. Moskova, kendi hedeflerinin dışına çıkma eğilimi gösteren Gürcistan, Ukrayna ve benzeri ülkelere yönelik bu kartı ustaca devreye sokmaktadır. Diğer taraftan Gürcistan ve Moldova şarabını, Ukrayna'nın sütünü, Polonya'dan gelen etleri kara listeye alarak bu alanda faaliyet gösteren şirketlerin etkinliğini kırmaktadır. Ayrıca Doğalgaz ve Petrol kanallarını jeo-politik eksenleri korumaya dönük şekilde planlayarak mücadelesini sürdürmektedir. Bakınız: MacKinnon, **Renkli Devrimlerin Sırrı: Yeni Soğuk Savaş**, s.7-8, 329-331.

⁶⁸ Egemen güç olarak kendisini tanımlayan ve küreselleşmeden söz eden ABD, dolaylı politik tutum için şirketleri ve özel misyonla biçimlenmiş sivil toplum örgütlerini kullanırken Rusya bu mücadelede şirketleri ve bunun yansısı donanımlı / profesyonel kişileri sistemin ve özel kurumların içine taşıyarak karşılık vermektedir. Jeo-politik eksenler ve din anlayışları konusunda Atlantikçi olarak tanımladığı ülkeleri işaretleyerek başta Rusya'da ve Orta Asya ülkelerinde sıkı bir denetim ve kontrol sistemini uygulamaktadır. Sözgelimi Türkiye'ye karşı Erivan-Tahran hattını öne çıkartmaktadır. Jeo-politik eksenler ve işaretlenmiş ülkeler için bakınız: Dugin, **Rus Jeo-politiği: Avrasyacı Yaklaşım**, s.177-186; Donanımlı ve profesyonel kişilerin sisteme taşınması konusunda bakınız: Onay, **Rus Stratejisinin Mimarları**, s.247-248; MacKinnon, **Renkli Devrimlerin Sırrı: Yeni Soğuk Savaş**, s.7-8.

⁶⁹ Kamalov, **Putin Dönemi Rus Dış Politikası**, s.316.

ve teknolojik alanda yeniden yükselişi, her iki patriğin ABD'nin küreselleşme ideolojisine karşı direnmenin dini ve kültürel bir sorumluluk olduğunu vurgulaması politik-stratejik rekabetin daha da genişleyeceğini göstermektedir.

Rusya Federasyonu, geleneklerini ve milli bilincini Rus Ortodoks Kilisesi'nin tarihi misyonuyla birleştirerek yeniden canlandırmakta ve siyaset sahnesine taşımaktadır. Rusya yazarlar birliği başkanı Valery Ganchev 'Rusya, Batı kültüründen aldığı ahlaksızlık hücrelerini klonlamaktadır'⁷⁰ sözüyle yeni jeo-politik konumun hem siyasî hem de dinî açıdan Batı'nın karşı kutbu olduğunu belirtmektedir. Rus Ortodoks Kilisesi ile siyasi aktörlerin aynı dilde buluşması hem coğrafi ve tarihî durum açısından hem de başından itibaren jeo-politik ve siyasi nedenlerle kendisini Latin Hıristiyanlığı'nın ötekisi ve Hıristiyanlığın gerçek temsilcisi görmesi açısından Rusya Federasyonu post-modern dönemin yeni bir yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Brzezinski, Zbigniew, **Büyük Çöküş**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara: 1990.
- Bullitt, William Christian, **The Great Globe Itself: A Preface To World Affairs**, Charles Scribner's Sons, New York: 1946.
- Corm, Georges, **21. Yüzyılda Din Sorunu**, (Çev: Şule Sönmez) İletişim Yay., İstanbul: 2008.
- Dağı, Zeynep, "Rusya'nın Güvenlik Politikası ve Türkiye", **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, (Haz: Refet Yinanç, Hakan Taşdemir, Ankara: 2002.
- Davis, Nathaniel, **A Long Walk To Church: A Contemporary History of Russian Orthodoxy**, Westview Press, San Francisco: 1995.
- Dijk, Teun Van, "Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım", (Çev: Nurcan Ateş) **Söylem ve İdeoloji**, Su Yayınları, İstanbul: 2003.
- Dugin, Aleksandr, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, (Çev: Vügar İmanov) *Küre Yayınları*, İstanbul: 2005.
- Falk, Richard, **Küreselleşme ve Din: İnsani Küresel Yönetişim**, (Çev: H. Tuncay Başoğlu) Küre Yayınları, İstanbul: 2003.
- Fukuyama Francis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, (Çev: Z. Dicleli) Gün Yay., İstanbul: 1999.
- Fuller Graham E., **İslamsız Dünya**, (Çev: Hasan Kaya) Profil Yayınları, İstanbul: 2010.
- Gorbaçov, Mihail, **Yenilenme ve Kadro Politikası**, Bilim ve Sanat Kitapları, İstanbul: 1987.
- Gündüz, Şinasi, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Ankara: 1998.
- International Affairs, Religion and Diplomacy** (2001: 159) (April 27-28, Nu: 4, Vol: 47).
- Hekimoğlu, Asem Nauşabay, **Rusya'nın Dış Politikası**, Vadi Yayınları, Ankara: 2007.
- Hill, Kent R. **The Soviet Union On The Brink: An Inside Look at Christinity and Glasnost**, Portland: Multnomah, Portland: 1991.
- Ilin, Ivan Aleksandroviç, **Sovetskaya Rossia**, (25 August 1991).

⁷⁰ Fuller, **İslamsız Dünya**, s.174.

- Kaariainen, Kimmo, **Religion In Russia After the Collapse of Communism**, The Edwin Mil-
len Press, New York: 1998.
- Kamalov, İlyas, **Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rovansı**, Yeditepe Yayınevi,
İstanbul, 2008.
- , **Putin'in Rusyası: KGB'den Devlet Başkanlığına**, Kaknüs Yayınları, İstanbul: 2004.
- Macit, Nadim, **İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye**, Berikan Yayınları,
Ankara: 2009.
- , "Teo-Politik Kuşatma: Dünya Sistemi, Diplomasi ve Din", **Türkiz: Siyaset ve Kültür
Dergisi**, (Yıl: 1, Sayı: 4, 2010)
- , "Fener Vatikanlaşıyor", **Cumhuriyet Gazetesi Strateji Eki**, (3 Kasım 2008 /227).
- MacKinnon, Mark, **Renkli Devrimlerin Sırrı: Yeni Soğuk Savaş**, (Çev: Emel Lakşe) Destek
Yayınları, Ankara: 2008.
- Meerson Michael A., "The Doctrinal Foundation of Orthodoxy", (Ed: Pedro Ramet) **Eastern
Christianity and Politics In The Twentieth Century**, Duke University Press,
Durham and London: 1988.
- Kirill, Metropolitan "Gospel and Culture", **Proselytism and Orthodoxy In Russia**, (Ed: J. Witt
and M. Bordeaux) New York: Orbis Books, New York: 1999.
- Nauomov, Nauomov – Slonov, Nikolay, "Rossiski İstoriçeskii Tıp Upravleniya-Zapad ili
Vostok?", **Vlast**, 12-2004.
- Onay, Yaşar, **Rus Stratejisinin Mimarları**, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul: 2008.
- Paraskevas, John E. – Reinstein, Frederick, **The Eastern Orthodox Church: A Brief History**,
El Groce, Washington: 1989.
- Primakov, Yevgeniy Maksimoviç, **11 Eylül ve Irak'a Müdahale Sonrası Dünya**, (Çev: Fatma
ve Serdar Arıkan) Doğan Ofset Yayıncılık, İstanbul: 2004.
- Solzhenitsyn, Aleksandr, "Yirmi Birinci Yüzyıl Şafağından Önceki Gecenin Düşünceleri",
(Ed: Nathan Gardeis) **Yüzyılın Sonu: Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor**,
(Çev: Belkıs Çorakçı) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 1995.
- Somuncuoğlu, Anar, "Roma Katolik Kilisesi ve Fener Rum Patrikhanesi'nin Eski Sovyet Ala-
nındaki Faaliyetleri" **Stratejik Analiz**, (Cilt: 3, Sayı: 28) ASAM Yay., Ankara: 2002.
- , "Rus Ortodoks Kilisesi'nin Eski Sovyet Alanındaki Misyonu", **Karadeniz Araştırmaları**,
(Sayı: 2, Yaz: 2004) s.93-107.
- Tanrısever, Oktay F., "Rusya Federasyonu'nun Orta Asya-Kafkasya Politikası: Yakın Çevre
Doktrini'nin İflası", **Küresel Politikada Orta Asya**, (Der: Mustafa Aydın) Nobel Ya-
yınları, Ankara: 2005.
- Wallerstein, Immanuel, **Dünya Sistemleri Analizi**, (Çev: Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy) Aram
Yayınları, İstanbul: 2005.
- Walters, Philip, "The Russian Orthodox Church", (Ed: Pedro Ramet) **Eastern Christianity
and Politics In The Twentieth Century**, Duke Un. Press, Durham & London: 1988.